Aquarel van de Osse kunsternaar Theo Poort, 2023

De archeologische schatkamer Oss

Beleidsnota archeologie gemeente Oss 2024

Voorwoord

De archeologie van Oss is om verschillende redenen uniek. Toen het archeologisch onderzoek in Nederland in de jaren 70 nog in de kinderschoenen stond, werden in de gemeente Oss al jaarlijks opgravingen verricht. Dankzij de 50-jarige samenwerking met de Universiteit Leiden is een groot aaneengesloten gebied in Oss opgegraven. Dit is uniek in Nederland en zelfs in Noordwest-Europa. Er zijn in onze gemeente bijzondere vondsten van nationaal belang gedaan, zoals het kromgebogen zwaard in het Vorstengraf. Ook is de innige samenwerking met de amateurarcheologen heel bijzonder. Tenslotte is er veel lokale betrokkenheid. Dit uit zich onder andere in activiteiten en producten zoals tentoonstellingen, publicaties, schoolprojecten, kunstwerken en zelfs lokale Vorstenbiertjes. De archeologie wordt langzamerhand een deel van de identiteit van Oss.

▲ *Bezoek aan de fieldschool (archeologisch veldpracticum) van de Universiteit Leiden bij de Gewandeweg in Oss (@ M. Peeters, gemeente Oss)*

Archeologie legt letterlijk een geschiedenis bloot en sluit aan bij hedendaagse thema's, zoals migratie en handelsgeest, over de grenzen heen. Er wordt veel kennis vergaard door alle onderzoeken. We graven op, we leren ervan en we kunnen de grond daarna weer gebruiken. Ik vind het idee van het rentmeesterschap in de Osse archeologie heel aansprekend. Archeologie toont aan dat er al lang leven voor ons was, ook in de tijd dat er nog geen geschreven bronnen werden achtergelaten. Deze vroege bewoners hebben hier geleefd, het land bewerkt, gebouwd en hebben de goede keuzes gemaakt voor de generaties na hen. Deze verantwoordelijkheid moeten wij ook nemen.

Als gemeente hechten we veel waarde aan een goede samenwerking binnen de archeologie, onder andere met de Stichting Archeologie Maasland en de heemkundekringen. Ook zijn we er trots op dat de Faculteit der Archeologie van de Universiteit Leiden jaarlijks naar Oss komt voor hun veldpracticum. Tijdens deze Fieldschool leren eerstejaarsstudenten de basisprincipes van het archeologisch veldwerk. Deze opgravingen zijn ook toegankelijk voor onze inwoners. Jong en oud kan meekijken en zelfs meegraven.

Ons rijke archeologische verleden moet goed en duurzaam worden beschermd. Hoe we dat willen doen, hebben we in deze nota 'De archeologische schatkamer Oss' beschreven. Deze nota is een actualisatie van het al bestaande archeologiebeleid. Het gaat door op de eerder ingeslagen weg om samen met de inwoners van Oss het Osse verleden zichtbaar en tastbaar te maken. Het rijke verleden van Oss heeft de toekomst veel te bieden.

Sidney van den Berg
wethouder Erfgoed

Samenvatting

Wat is archeologie? Archeologie gaat over sporen en resten van mensen in de bodem. Deze sporen en resten vertellen ons hoe de mensen vroeger in Nederland leefden. En ook hoe onze gemeenschap er toen uitzag. Het vertelt ons dus iets over onszelf, onze cultuur en onze identiteit.

De Universiteit Leiden graaft al 50 jaar in de gemeente Oss op. De grote schaal van onderzoek is uniek in Nederland en daarbuiten. Door dit onderzoek is veel bekend over de (pre)historische woon- en begraafplekken in Oss. Oss staat ook bekend om de vele bodemschatten die lokale archeologen vonden. Zoals de resten van een Romeinse tempel die lokale archeologen in de jaren '70 ontdekten bij Kessel. En ook de vondsten die mogelijk horen bij een bekende veldslag van Caesar, spreken tot de verbeelding.

In de Nederlandse wet staat dat elke gemeente de archeologische waarden op haar grondgebied moet beschermen. Om dit op een goede manier te kunnen doen, stelde de gemeente Oss al in 2010 eigen archeologiebeleid op: **'Behoud van het Verleden'.** De gemeente heeft dit beleid sinds 2010 niet meer veranderd. Het was dan ook wenselijk om het archeologiebeleid aan te passen aan de nieuwste inzichten. In deze **'Beleidsnota archeologie gemeente Oss 2024. De archeologische schatkamer Oss'** beschrijven wij de nieuwste uitgangspunten van het beleid.

De belangrijkste uitgangspunten voor het gemeentelijke archeologiebeleid zijn:

- We hebben geen maximaal, maar een passend ambitieniveau. We voldoen aan de wet:
  - We vervullen de rol als bevoegd gezag bij beheer, behoud en bescherming van archeologische waarden;
  - We zorgen voor de archeologische belangen via de ruimtelijke ordening (met het omgevingsplan[1] als centraal juridisch instrument);

1 Daar waar in dit document 'omgevingsplan' staat genoemd kan ook 'bestemmingsplan' worden gelezen. De bestaande regelgeving rondom archeologie is namelijk grotendeels overgegaan naar de omgevingswet. Het begrip 'aantoonbaar te verwachten archeologische monumenten' is nieuw toegevoegd. Hier wordt later in de tekst uitgebreider op ingegaan.

▲ *Het zwaard van de vorst van Oss prijkt sinds 2019 op de rotonde voor het Museum Jan Cunen. Onder het kunstwerk hebben Osse scholieren mini-situlae begraven. Zij vulden deze met spullen die belangrijk voor hen zijn (@ René Nelissen).*

◄ *Een foto uit de oude doos. Amateurarcheologen vinden in de jaren '70 tempelstenen langs de Maas bij Kessel.*

- Archeologische waarden worden bij voorkeur ter plekke bewaard (behoud in situ);
- Soms is het niet mogelijk om de waarden ter plekke te bewaren. Dan is archeologisch onderzoek nodig (behoud ex situ).
- De verstoorder betaalt dit onderzoek.
- We volgen het archeologisch onderzoekstraject actief op. We beoordelen rapporten en nemen besluiten over de intensiteit en wijze van onderzoek.
- De bescherming van archeologische waarden moet proportioneel zijn. Dit geeft ruimte om belangen tegen elkaar af te wegen.
- Soms kan vrijstelling van onderzoek worden verleend. We hanteren daarbij eigen vrijstellingsgrenzen. N.B. we passen voor gebieden met een hoge archeologische verwachtingswaarde de vrijstellingsgrens aan, zie ook bijlage 4b.

• We laten zien waar de bekende archeologische waarden liggen en waar we deze verwachten. De archeologische verwachtings- en beleidskaart helpt ons daarbij. Deze kaart houden we actueel.
• We willen de archeologie zichtbaar en beleefbaar maken. Daarnaast zetten we in op publieksbereik en -participatie. Op die manier kunnen ook de inwoners en bezoekers meegenieten van ons archeologisch erfgoed. Dit is in lijn met de erfgoedvisie ‘Toekomst voor OnSS erfgoed’ (2021).
• We blijven investeren in het (Osse) archeologische netwerk dat we in de afgelopen jaren samen hebben opgebouwd. En we bouwen dat waar nodig verder uit.

▲ *Waterput uit de Romeinse tijd (@ Universiteit Leiden)*
▲▲ *Beker uit de Romeinse tijd (@ Universiteit Leiden)*
◀ *Ribkom uit de Romeinse tijd (@ Universiteit Leiden)*
◀◀ *Opgraving bij het kasteel van Oss (@ Stichting Archeologie Maasland).*
▼ *Archeologische sporen in het zand (@ BAAC).*
▼▼ *Philips van Kleef-Bolwerck in Ravenstein. Een vestingstelsel naar vroeg Italiaans voorbeeld en uniek in Nederland (@ Wikimedia Commons).*

Inhoudsopgave

Voorwoord 2
Samenvatting 3

1. Inleiding 6
1.1 Actualisatie van het archeologiebeleid 7
1.2 Doelstelling beleidsnota 8
1.3 Opbouw en indeling van de beleidsnota 8

2. Archeologie in Oss 9
2.1 Archeologie geeft identiteit 10
2.2 De archeologie van Oss 10
2.2.1 Bewoningsgeschiedenis van Oss in vogelvlucht 10
2.2.2 De schatkamer Oss 11

3. Archeologiebeleid gemeente Oss 14
3.1 Doelstelling en uitgangspunten 15
3.1.1 Doelstelling archeologiebeleid 15
3.1.2 Uitgangspunten 15
3.2 Behoud van archeologische waarden 15
3.3 Gemeentelijke archeologische kaarten met vrijstellingsgrenzen 16
3.3.1 De archeologische verwachtings- en beleidskaart 16
3.3.2 Bepaling oppervlakte van de bodemingreep 18
3.3.3 Status onderzochte gebieden 19
3.3.4 Toevalsvondsten 19
3.3.5 Inzet lokale archeologen 20
3.3.6 Update van de archeologische kaarten 20
3.4 Verankering van de archeologie in de Ruimtelijke Ordening 21
3.5 Regie van het archeologisch onderzoek 22
3.5.1 Werkproces van de Archeologische MonumentenZorg 23
3.5.2 Het ambtelijk besluitvormingstraject 23
3.5.3 Aanvullende onderzoekseisen 25
3.6 Archeologisch depot gemeente en privécollecties 25

4. Archeologie is van ons allen 27
4.1 Ambities Erfgoedvisie Oss 2021 28
4.2 Archeologie in de openbare ruimte 28
4.3 Archeologie en publieksbereik 29
4.4 Het Osse archeologische netwerk 32

5. Organisatie en financiën 33
5.1 De gemeentelijke organisatie 34
5.2 Financiën 34
5.2.1 Inkomsten via het gemeentefonds 34
5.2.2 Algemene uitvoeringskosten 34
5.2.3 Projectgebonden uitvoeringskosten 34
5.2.4 Erfgoedbudget 35
5.2.5 Kosten in verband met toevalsvondsten 35

6. Uitvoeringsagenda archeologie 36
6.1 Inleiding 37
6.2 Uitvoeringsprogramma 38

Literatuur 40

Bijlage 1. Wettelijk kader 41
Bijlage 2. Beleidskader 45
Bijlage 3. Werkproces van Archeologische MonumentenZorg 47
Bijlage 4a. Toelichting op de vrijstellingsgrenzen 48
Bijlage 4b. Verantwoording aangepaste vrijstellingsgrenzen 51

1. Inleiding

Een deel van het verleden van Oss ligt opgeslagen in de bodem. Het is een verleden waarover nooit is geschreven. Het bestaat uit verkleuringen in het zand (grondsporen), funderingsresten, mooie vondsten en bijzondere schatten. Dit zogenaamde archeologische erfgoed is het studieterrein van de archeoloog. Een deel ervan is al ontdekt of onderzocht. Maar het grootste deel ervan ligt nog op ons te wachten. Gemeenten hebben een belangrijke rol in de bescherming van dit archeologisch erfgoed.

▲ *De grootste grafheuvel van Nederland ligt in Oss!*
Het gereconstrueerde Vorstengraf van Oss (@ René Nelissen)

1.1 Actualisatie van het archeologiebeleid

De druk op de ruimte in Nederland is groot. Hierdoor wordt het archeologisch bodemarchief sterk bedreigd. Vooral in de afgelopen eeuw is daarvan veel verdwenen. De archeologische waarden zijn vaak de enige kennisbron over ons (pre)historische verleden. Maar de informatie is kwetsbaar en gaat bij verstoring onherstelbaar verloren. Het is, in tegenstelling tot een papieren archief, maar éénmalig te raadplegen. Een verstoring betekent direct vernietiging. Het is daarom belangrijk dat we met zijn allen zorg dragen voor het behoud van het archeologisch bodemarchief.

Sinds 1 juli 2016 is de Erfgoedwet van kracht. Samen met de Omgevingswet, die op 1 januari 2024 is ingegaan, maakt deze een integrale bescherming van ons cultureel erfgoed mogelijk (zie bijlage 1 voor het wettelijk kader). Ook voor het archeologisch erfgoed zijn beide wetten belangrijk. In de wetten is geregeld, dat iedere gemeente verantwoordelijk is voor de bescherming van de archeologische waarden op haar grondgebied. Het doel is om archeologische waarden zoveel mogelijk ter plekke te behouden. Als dit niet mogelijk is, moeten de waarden op een goede manier worden onderzocht en gedocumenteerd. Hierbij geldt in Nederland het zogenaamde 'veroorzaker-betaalt-principe'. De bescherming van archeologische waarden dient daarbij wel proportioneel te zijn. Dit geeft ruimte voor een belangenafweging.

Wat is archeologie?

Archeologie gaat over sporen en resten van menselijke aanwezigheid in de bodem. Dit in tegenstelling tot geschiedenis, dat het verleden bestudeert op basis van geschreven bronnen. De sporen en resten bevinden zich letterlijk onder ons, in de grond. Archeologie onderzoekt in eerste instantie het verleden waaruit geen schriftelijke bronnen zijn (de prehistorie). Maar ook aan de historische geschiedenis draagt het archeologisch onderzoek bij. Schriftelijke bronnen uit de middeleeuwen bijvoorbeeld komen niet veel voor en geven weinig informatie over de ´gewone mensen´ uit die tijd. Archeologie kan daarop een belangrijke aanvulling geven.

Het grondgebied van de gemeente Oss wordt al duizenden jaren door mensen gebruikt en bewoond. Dat komt mede door de strategische ligging aan de Maas en de aanwezigheid van goede gronden voor bewoning en landbouw. Er zijn dan ook veel archeologische vondsten bekend. Dit rijke verleden dient op een goede manier en duurzaam te worden beschermd. Het hebben van een eigen archeologiebeleid is dan ook noodzakelijk. Om de archeologische waarden in voldoende mate te kunnen beschermen, heeft de gemeente Oss al sinds 2010 een eigen gemeentelijk archeologiebeleid: *'Behoud van het Verleden'*. Sinds 2010 is dit beleid niet meer veranderd. Het was dan ook wenselijk om het archeologiebeleid te evalueren en waar nodig te actualiseren en aan te passen aan de nieuwste inzichten en wetgeving. Hieruit is de nota '*De archeologische schatkamer Oss'* voortgekomen.

▲ *Veel topstukken van het Rijksmuseum van Oudheden komen uit Oss. Zo ook het krom gesmede zwaard van Oss met situla (@ Rijksmuseum van Oudheden, Leiden).*

▲ *Wie was de vorst van Oss? De laatste wetenschappelijke inzichten gaan uit van een man in de kracht van zijn leven, die een belangrijke positie innam in zijn gemeenschap (@ Raf Timmermans).*

▲ *Het vele wetenschappelijke onderzoek vormde de basis voor een artist impressie van de situla en de vondsten daarin (@ Raf Timmermans)*

1.2 Doelstelling beleidsnota

In deze beleidsnota staat hoe de gemeente Oss de aankomende jaren met het archeologisch erfgoed omgaat. Het beschrijven en vaststellen van het archeologiebeleid is een start en dient daarna in de praktijk te worden uitgevoerd.

1.3 Opbouw en indeling van de beleidsnota

De beleidsnota bestaat uit een hoofdrapport en bijlagen. Om het rapport beter leesbaar te maken, kiezen we er bewust voor om veel achtergrondinformatie in bijlagen te zetten (wettelijke kader, beleidskader, AMZ fasering, toelichting op de vrijstellingsgrenzen, verantwoording aangepaste vrijstellingsgrenzen). In hoofdstuk 2 geven we een inleiding in de archeologie van Oss. Hieruit blijkt dat Oss een echte archeologische schatkamer is, en uniek in zijn soort door de lange traditie van onderzoek. In hoofdstuk 3 en 4 werken we het archeologiebeleid van de gemeente Oss uit. Hierbij gaan we zowel in op de wettelijke verplichtingen (hoofdstuk 3) als ook op onze ambities, waaronder het beleefbaar maken van het unieke stukje archeologische erfgoed voor het (Osse) publiek (hoofdstuk 4). In hoofdstuk 5 worden de gevolgen voor de gemeentelijke financiën en middelen toegelicht. In het laatste hoofdstuk 6 geven we een doorkijk naar het uitvoeringsprogramma – de concrete acties in de (nabije) toekomst. Want ambities kunnen niet zonder een goed actieplan!

▲ *Meegraafdag bij de opgravingen aan de Gewandeweg tijdens de fieldschool in Oss (@ Weleer erfgoedcommunicatie)*

2. Archeologie in Oss

▲ *De prehistorische graven bij Zevenbergen maken deel uit van de 'Doden- en Godenroute', een route langs de vele grafmonumenten die verspreid liggen in het oergebied de Maashorst in de gemeenten Bernheze, Maashorst en Oss (@ René Nelissen).*

De stad Oss zoals wij die kennen, is een moderne industriestad omringd door een uitgestrekt en open buitengebied. De wortels van de stad liggen in de middeleeuwen, al zien we daar weinig in het straatbeeld van terug. Maar in de bodem, onder de huidige bebouwing, liggen de funderingen van het middeleeuwse Oss, en zelfs van oudere bewoning, verscholen. Ook het buitengebied, de historische stadjes en bewoningskernen herbergen veel sporen van bewoning uit het (verre) verleden. De archeologie van Oss is sterk bepaald door de decennialange opgravingen door onder andere de Universiteit Leiden. De grote schaal van dit onderzoek – sinds 1974 wordt vrijwel jaarlijks in Oss opgegraven – is uniek in Nederland en heeft ervoor gezorgd dat er veel van het bodemarchief van Oss bekend is. Het unieke karakter van de Osse archeologie is dus niet alleen het bodemarchief zelf, maar ook het feit dat daar grootschalig onderzoek naar is gedaan.

2.1 Archeologie geeft identiteit

Iedere streek, stad of dorp heeft zijn eigen identiteit. De identiteit van Berghem is bijvoorbeeld anders dan die van de stad Oss, en ook anders dan die van Lith, Ravenstein of Geffen. Een belangrijke factor in die identiteit is het verleden. Archeologisch onderzoek in de eigen dorpskern versterkt de interesse van de dorpsbewoners in het verleden van *hun* woonplaats. Ook voor een nieuwbouwwijk vormt 'het kennen van het verleden' een eerste stap in de identiteit van een nieuwe wijk. Niet voor niets wordt er reclame gemaakt met kreten als 'wonen op historische grond' of 'bouwen op het verleden'.

In de gemeente Oss is ontzettend veel archeologisch erfgoed aanwezig en veel hiervan is onderzocht (paragraaf 2.2). Bovendien houdt het niet op bij de gemeentegrens. Zo hebben de grafvelden uit onze gemeente een relatie met de grafvelden in Schaijk, Heesch en Slabroek. Dit archeologisch erfgoed biedt kansen op verschillende beleidsterreinen. Het is de uitdaging om het erfgoed verder met elkaar te verbinden en zo het verhaal van de regio nog beter te vertellen en zichtbaar te maken. Dit kan op verschillende schaalniveaus, zowel op gemeentelijk niveau, als ook op regionaal en landelijk niveau.

2.2 De archeologie van Oss

2.2.1 Bewoningsgeschiedenis van Oss in vogelvlucht

De archeologie van Oss beschrijft een lange geschiedenis. Deze gaat in ieder geval terug tot de midden-steentijd (8800-5300 voor Christus), wanneer jager-verzamelaars Oss doorkruisen. Zij laten hierbij (vuur)stenen werktuigen in het landschap achter. Voor de eerste boerengemeenschappen is het afwisselende landschap, met hoge en droge zandgronden en nattere vruchtbare rivierenkleigronden, ideaal om te gaan wonen. Vanaf ongeveer 3000 voor Christus neemt de bevolking langzaam in omvang toe. In de eerste twee eeuwen na het begin van de jaartelling bereikt zij een hoogtepunt. Het gebied ten zuiden van de Rijn is dan onderdeel gaan uitmaken van het Romeinse Rijk. Het ineenstorten van dit rijk zorgt ervoor dat tussen de 3e tot 5e eeuw na Christus het grondgebied van Oss grotendeels is verlaten. Pas in de loop van de 6e eeuw, we zitten dan inmiddels in de middeleeuwen, neemt de bevolking weer langzaam toe. Vanaf dan kunnen we de ontwikkelingen volgen naar de huidige

▲ *Tijdens de reconstructie is in het bokrondeel in Ravenstein een tijdcapsule ingemetseld die pas na 100 jaar mag worden geopend. In de capsule bevinden zich brieven van de toenmalige bewoners, waarin ze beschrijven hoe hun leven er toen uit zag (@ Wikimedia Commons).*

bewoning en inrichting van de regio Oss. Uit historische bronnen en archeologische vondsten kunnen we opmaken dat bijvoorbeeld de dorpen Deursen-Dennenburg, Berghem, Teeffelen, Neerloon, Herpen en Macharen al bewoond waren in de vroege middeleeuwen.
Oss zelf kreeg stadsrechten in 1399 maar opgravingen laten zien dat ter plekke al in de vroege middeleeuwen bewoning was. Vanaf de 10e / 11e eeuw nam de stad Oss een belangrijke regionale positie in als bestuurlijke hoofdplaats van het Kwartier van Maasland. Dit kwartier maakte deel uit van de Meierij 's-Hertogenbosch dat weer een

deel was van het Hertogdom Brabant. Vanaf 1399 veranderde Oss langzaam van een handelscentrum naar een industriestad.
De monumentale stadjes Megen en Ravenstein waren eveneens belangrijke kernen in de latere middeleeuwen. Beide stadjes behielden lange tijd hun zelfbestuur. Door de godsdienstvrijheid vestigden zich er diverse religieuze ordes, die vele kloosters, kerken, kapellen en abdijen nalieten.
Zoals zoveel steden in die tijd, kregen ook Megen, Ravenstein en Oss regelmatig te maken met stadsbranden, die delen van de stad in as legden en monumentale bouwwerken vernietigde.
Vanaf de late middeleeuwen kwam de omgeving van Oss regelmatig in de frontlinie te liggen van oorlogen zoals de Gelderse oorlogen, de Tachtigjarige oorlog met de Spaanse bezetting en de 17e- en 18e-eeuwse oorlogen met Frankrijk. Verspreid in de gemeente zijn overblijfselen uit deze perioden in de grond achtergebleven in de vorm van verdedigingswerken, vestingwerken, (water)linies, lunetten en landweren.
Zowel de drie stadjes Oss, Ravenstein en Megen, als ook het buitengebied kennen dus een diepgewortelde geschiedenis waarvan restanten ook nu nog onder de grond te vinden zijn.

▲ *In de wijk Horzak hebben de archeologische sporen en vondsten, die voorafgaand aan de bouw gevonden zijn, een plek gekregen in de openbare inrichting (@ M. Peeters, gemeente Oss).*

▲ *Al jarenlang graven archeologen in de omgeving van Oss op. Soms ook met een educatief programma, zoals hier in 1956. Prof. P.J.R. Modderman, die aan de wieg staat van het onderzoek in Oss, geeft uitleg aan schoolkinderen die rond een opgraving staan (@ Stadsarchief Oss; Daan Scholte).*

2.2.2 De schatkamer Oss

Het grondgebied van de gemeente Oss is een echte schatkamer en uniek als het aankomt op archeologie. Qua oppervlakte is het namelijk een van de grootste archeologisch onderzochte gebieden van Nederland en daarbuiten. Een gebied van zo'n 100 hectare werd hier opgegraven. Dat zijn meer dan 150 voetbalvelden! Al sinds de jaren '70 van de 20e eeuw zijn er veel opgravingen gedaan door archeologen en heemkundigen, vaak in samenwerking met de Universiteit Leiden. De gemeente maakte zich al sterk voor archeologisch onderzoek, lang voordat het wettelijk verplicht was. Veel archeologen in Nederland zijn in Oss opgeleid en ook in 2021 en de jaren daarna waren

wekenlang studenten uit Leiden in Oss voor hun archeologisch veldpracticum. De bedoeling is dat deze samenwerking de komende jaren wordt voortgezet. Tijdens deze vele onderzoeken zijn sporen gevonden uit diverse archeologische perioden, zoals de bronstijd, ijzertijd, Romeinse tijd en middeleeuwen. Het onderzoek in Oss heeft zoveel gegevens over bewoning en begraving in de prehistorie opgeleverd, dat de resultaten als voorbeeld dienen voor ander onderzoek in het Maas-Demer-Scheldegebied.
Maar Oss heeft meer. We hebben in onze gemeente wel drie middeleeuwse stadjes! Ieder met zijn eigen achtergrond en bijzonderheden. En wie in Oss kent niet het Vorstengraf (circa 700 voor Christus)? Deze werd al in 1933 opgegraven, in 1997 herontdekt en in 2003 gedeeltelijk gereconstrueerd. Iets minder bekend zijn de prehistorische graven bij Zevenbergen (knooppunt Paalgraven). Dit grafveld werd in 2007 (her)ontdekt en in 2014 hersteld en heropend. Het bekende kromgesmede zwaard dat tijdens de opgraving van het Vorstengraf werd gevonden, wordt permanent tentoongesteld in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. In 2023/2024 kwam dit zwaard,

▲ *Nog steeds komen archeologiestudenten van de Universiteit Leiden naar Oss voor hun archeologisch veldpracticum. Afgelopen jaren was de opgravingslocatie aan de Gewandeweg, waar zij prehistorische bewoning en begravingen ontdekten. De studenten verzorgden ook een deel van het publieksprogramma in Oss tijdens de Nationale Archeologiedagen (@ Universiteit Leiden).*

▲ *Hij is terug! En dit keer is hij niet alleen. Tentoonstelling in 2023/2024 bij Museum Jan Cunen over de Vorst van Oss & Tijdgenoten. Elite in de IJzertijd (@ Daniek van de Ven).*

samen met de andere bijzondere grafgiften, voor even terug naar Museum Jan Cunen. Het zwaard staat ook als metershoge replica op de rotonde voor dit museum en is daardoor bekend bij elke Ossenaar.

Naast de vele opgravingen, staat Oss ook bekend om de vele bodemschatten die in de loop der jaren door lokale archeologen zijn veiliggesteld. Een voorbeeld hiervan zijn overblijfselen van de Romeinse tempel van Kessel die in de jaren ’70 werd ontdekt en waarvan recent een 3D-reconstructie is gemaakt. En ook vele vondsten van menselijke botten, waarvan een deel lelijk toegetakeld, wapens, zwaarden, helmen, speerpunten en pijlpunten, spreken tot de verbeelding. Ze zijn mogelijk afkomstig van een beken-

de veldslag van Caesar. Professor N. Roymans (Vrije Universiteit Amsterdam) haalde met zijn bevindingen meerdere malen de landelijke pers en ook recentelijk nog kreeg de veldslag bij Kessel bij de NPO serie 'Het verhaal van Nederland' volop de aandacht.

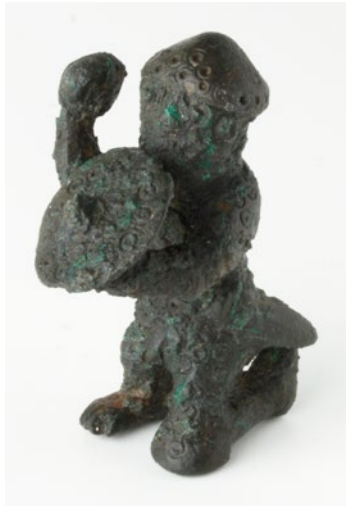
Was Julius Caesar hier?

Bij baggerwerkzaamheden langs de Maas bij Maren-Kessel zijn tienduizenden vondsten uit de prehistorie, Romeinse tijd en middeleeuwen gedaan. Onder de vondsten waren veel menselijke botten. Hiervan dateert een groot deel uit de laatste eeuwen voor het begin van de jaartelling. In de botten zijn sporen van (dodelijke) verwondingen vastgesteld. Ook zijn wapens uit die tijd opgebaggerd. De suggestie is gedaan dat het hier om slachtoffers gaat van een door Julius Caesar beschreven slachting onder Germaanse stammen bij de splitsing van Rijn en Maas (in zijn boek *De Bello Gallico*). De omstandigheden zijn echter te onduidelijk om deze conclusie met zekerheid te kunnen trekken (Jansen en van Ginkel, 2019).

▾ *Mooi bewerkte friezen versierden de voorkant van de Romeinse tempel van Kessel.*

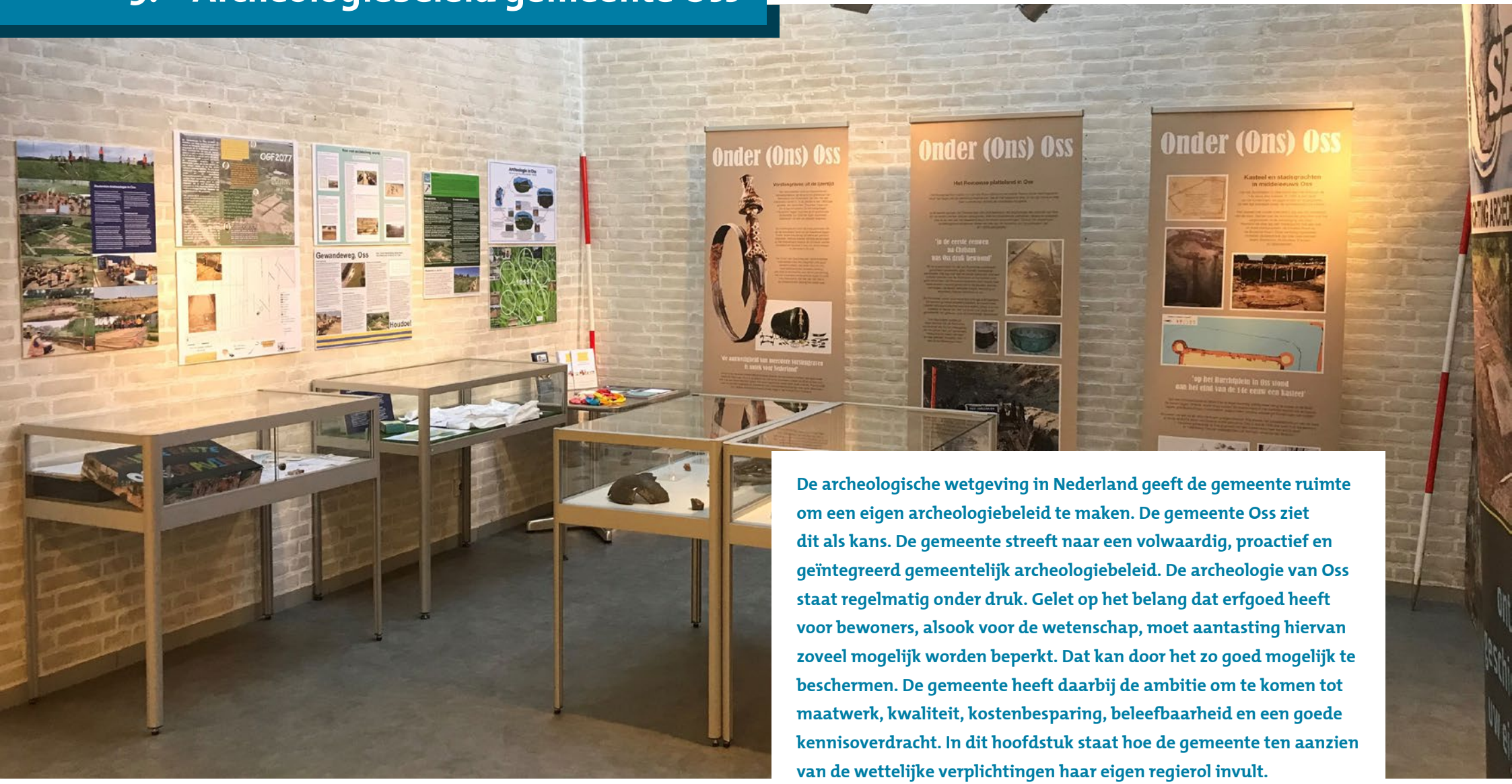

▴ *Tientallen bot- en schedelfragmenten zijn in Kessel, bij de Lithse Ham, vanaf de jaren '70 door lokale archeologen aangetroffen. Ook nog in 2021 werd een schedel opgebaggerd. Deze wordt momenteel door de Rijksdienst Cultureel Erfgoed verder onderzocht.*

◂ *Krijger van Kessel, een beeldje omgeven door raadsels (@ Rijksmuseum van Oudheden)*

3. Archeologiebeleid gemeente Oss

De archeologische wetgeving in Nederland geeft de gemeente ruimte om een eigen archeologiebeleid te maken. De gemeente Oss ziet dit als kans. De gemeente streeft naar een volwaardig, proactief en geïntegreerd gemeentelijk archeologiebeleid. De archeologie van Oss staat regelmatig onder druk. Gelet op het belang dat erfgoed heeft voor bewoners, alsook voor de wetenschap, moet aantasting hiervan zoveel mogelijk worden beperkt. Dat kan door het zo goed mogelijk te beschermen. De gemeente heeft daarbij de ambitie om te komen tot maatwerk, kwaliteit, kostenbesparing, beleefbaarheid en een goede kennisoverdracht. In dit hoofdstuk staat hoe de gemeente ten aanzien van de wettelijke verplichtingen haar eigen regierol invult.

▲ *Archeologie is niet alleen van de archeologen, maar van iedereen. In 2021 werd in Samenwerking met het Stadsarchief Oss, de Universiteit Leiden en de Stichting Archeologie Maasland (SAM) een kleine tentoonstelling gehouden in het stadsarchief. De tentoonstelling ging over 'Archeologie in Oss' met o.a. aandacht voor de collectie van amateur-archeoloog Piet Haane en het (uitgestelde) 10-jarige bestaan van de SAM (@ M. Peeters, gemeente Oss).*

3.1 Doelstelling en uitgangspunten

3.1.1 Doelstelling archeologiebeleid

De gemeente Oss hecht veel waarde aan haar archeologische schatkamer, en wil daar zorgvuldig en duurzaam mee om gaan, met als doel het verleden te bewaren voor de huidige bewoners van Oss en de toekomstige generaties. Als basis voor het gemeentelijke beleid geldt de volgende doelstelling:

Doelstelling archeologiebeleid gemeente Oss
Het archeologiebeleid van de gemeente Oss heeft tot doel het archeologische erfgoed te beschermen en te ontsluiten. De bescherming van archeologische waarden dient wel proportioneel te zijn. Dit geeft ruimte voor een belangenafweging.

Deze formulering waarborgt behoud en ontsluiting van het archeologisch erfgoed, maar laat ontwikkelingen even goed toe. Het is een doelstelling die niet alleen praktisch uitvoerbaar en proportioneel is, maar ook haalbaar.

3.1.2 Uitgangspunten

Voor het Osse archeologiebeleid gelden de volgende uitgangspunten (deels direct volgend uit wetgeving):

- We hebben geen maximaal, maar een passend ambitieniveau. We voldoen aan de wet:
  - We vervullen de rol als bevoegd gezag bij beheer, behoud en bescherming van archeologische waarden;
  - We zorgen voor de archeologische belangen via de ruimtelijke ordening (met het omgevingsplan[2] als centraal juridisch instrument);
  - Archeologische waarden worden bij voorkeur ter plekke bewaard (behoud *in situ*);
  - Soms is het niet mogelijk om de waarden ter plekke te bewaren. Dan is archeologisch onderzoek nodig (behoud *ex situ*).
  - De verstoorder betaalt dit onderzoek.
  - We volgen het archeologisch onderzoekstraject actief op. We beoordelen rapporten en nemen besluiten over de intensiteit en wijze van onderzoek.
  - De bescherming van archeologische waarden moet proportioneel zijn. Dit geeft ruimte om belangen tegen elkaar af te wegen.
  - Soms kan vrijstelling van onderzoek worden verleend. We hanteren daarbij eigen vrijstellingsgrenzen.
- We laten zien waar de bekende archeologische waarden liggen en waar we deze verwachten. De archeologische verwachtings- en beleidskaart helpt ons daarbij. Deze kaart houden we actueel.
- We willen de archeologie zichtbaar en beleefbaar te maken. Daarnaast zetten we in op publieksbereik en -participatie. Op die manier kunnen ook de inwoners en bezoekers meegenieten van ons archeologisch erfgoed.
- We blijven investeren in het (Osse) archeologische netwerk dat we in de afgelopen jaren samen hebben opgebouwd. En we bouwen dat waar nodig verder uit.

Bovenstaande uitgangspunten worden in deze nota verder uitgewerkt en toegelicht. Ze sluiten nauw aan bij de speerpunten beschermen, beheren, behouden, beleven en betrekken uit de Erfgoedvisie 'Toekomst voor OnSS erfgoed 2021', die op 27 januari 2022 door de gemeenteraad is vastgesteld.

3.2 Behoud van archeologische waarden

Hét belangrijkste uitgangspunt van de archeologische wetgeving is dat archeologische waarden bij voorkeur in de grond (ter plekke of *in situ*) behouden worden. Het voorkomen van opgravingen is vaak niet alleen goedkoper, maar behoud *in situ* maakt het ook voor toekomstige generaties mogelijk om het verleden te bestuderen. Zeker omdat die toekomstige generaties waarschijnlijk betere onderzoeksmethoden zullen hebben. Daarnaast biedt de bodem zelf de beste garantie voor een goede conservering van de archeologische waarden. Tenminste, als er geen factoren zijn die de conservering nadelig beïnvloeden.

Vanuit deze doelstelling is het belangrijk, dat bij het ontwerp van nieuwe plannen in een zo vroeg mogelijk stadium onderzocht wordt of aanwezige archeologische resten

2 Daar waar in dit document 'omgevingsplan' staat genoemd kan ook 'bestemmingsplan' worden gelezen. De bestaande regelgeving rondom archeologie is namelijk grotendeels overgegaan naar de omgevingswet. Het begrip 'aantoonbaar te verwachten archeologische monumenten' is nieuw toegevoegd. Hier wordt later in de tekst uitgebreider op ingegaan.

in situ bewaard kunnen worden. Ontwikkelaars moeten zodanig worden voorgelicht, dat ze al bij de locatiekeuze rekening kunnen houden met archeologie.
Voortijdig onderzoek maakt bovendien inzichtelijk waar behoud *in situ* niet meer mogelijk is en een opgraving noodzakelijk wordt (behoud *ex situ*). Het is daarbij wenselijk om de opgraving ruim voorafgaand aan de grondwerkzaamheden te laten uitvoeren. Het moet in principe niet meer voorkomen dat archeologische resten tijdens de bouwwerkzaamheden worden aangetroffen.

Het 'verstoorder-betaalt-principe' vormt een stimulans om het behoud van waarden *in situ* serieus te nemen. Bovendien maakt het de bescherming van het archeologisch erfgoed financieel uitvoerbaar.

3.3 Gemeentelijke archeologische kaarten met vrijstellingsgrenzen

3.3.1 De archeologische verwachtings- en beleidskaart

Gelijktijdig met het opstellen van deze nieuwe beleidsnota heeft RAAP (onderzoeks- en adviesbureau voor archeologie, cultuurhistorie en erfgoed) de bestaande archeologische kaarten van Oss geactualiseerd (Boshoven, E. en L. Keunen, 2024. Archeologie in de gemeente Oss; Actualisatie archeologische verwachtings- en beleidskaart. RAAP-rapport 5923). De archeologische kaarten zijn gebaseerd op de lokale omstandigheden. De verwachtingskaarten geven inzicht in de verwachte en bekende aanwezigheid van archeologische waarden. Nieuwe inzichten zijn daarbij verwerkt. Dit betekent wel dat de oude en nieuwe kaarten op sommige plekken van elkaar afwijken. In de bijbehorende rapportage heeft RAAP de verwachtingen gemotiveerd. Met behulp van deze verwachtingskaarten kunnen initiatiefnemers vroegtijdig in het (plan)proces de archeologische waarden inschatten.
Om de verwachtingskaarten ook bruikbaar te maken op beleidsmatig niveau zijn deze kaarten vertaald naar een beleidskaart. Kortweg geeft deze kaart aan waar en wanneer er rekening moet worden gehouden met archeologie. Daarbij zijn er 9 categorieën onderscheiden (zie onderstaande tabel).

Deze archeologische kaarten zullen gezamenlijk met deze nota worden vastgesteld en vormen daarna een deel van het archeologiebeleid van Oss.

	Deelgebied	Vrijstellingsgrens verstorings-oppervlakte	Vrijstellings-grens diepte
1	Archeologisch beschermd rijksmonument	Bindend advies door RCE.	
2	Archeologisch (AMK) monument en bekende vindplaats	0 m2	Tot 0,30 m beneden maaiveld
3	Historische stads-/dorpskern (uitzondering: historische kern Ravenstein)	tot 50 m2 (tot 35 m2)	
4	Historische huisplaats	tot 100 m2	Tot 0,30 m beneden maaiveld Uitzondering reguliere agrarische werkzaamheden tot 0,50 m beneden maaiveld
5**	Hoge verwachting (onbebouwd)	tot 250 m2	
6**	Hoge verwachting (bebouwd;overig stedelijk, bedrijventerrein)	tot 500 m2	
7**	Middelhoge verwachting Hoge verwachting, maar beperktere kennismeerwaarde (obv Jansen & Laan, 2022[3]) Specifieke verwachting (eendenkooien)	tot 1000 m2	
8**	Lage verwachting	tot 5 ha	
9	Geen verwachting (verstoord en/of volledig onderzocht en/of onvoldoende kennismeerwaarde obv Jansen & Laan, 2022)	Geen onderzoeksplicht	

Vrijstellingsgrenzen ten aanzien van oppervlaktes en dieptes.
*** Categorie 5, 6, 7, 8: In de verwachtingsgebieden (donkerblauw) wordt de locatie van bestaande bebouwing als verstoord beschouwd, tenzij er sprake was van een archeologie-vriendelijke manier van bouwen (bijv. als de archeologische laag niet werd geraakt) of als er sprake was van een groter gebouw met naar verwachting zeer lichte funderingswijze (kas, loods).*

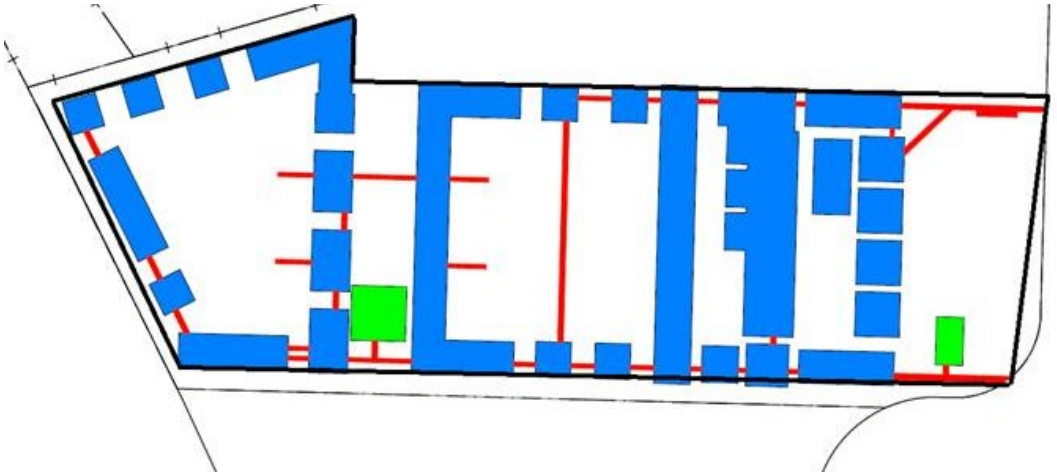
3 In R. Jansen en W. Laan, 2022 zijn 25 reeds onderzochte gebieden van maatwerkadvies voorzien, zie ook paragraaf 3.3.3.

▲ *De nieuwe archeologische verwachtings- en beleidskaart vormt mede de basis voor het archeologiebeleid van de gemeente Oss (@ Boshoven, 2024).*

Zoals in paragraaf 3.2 is toegelicht, streeft de gemeente altijd naar *behoud in situ* van archeologische waarden. Als dit geen optie is, bekijkt de gemeente of archeologisch onderzoek nodig is of dat vrijstelling van onderzoek kan worden verleend (zogenaamde vrijstellingsgrenzen). In de wet is een vrijstellingsgrens opgenomen van 100 m^2. De gemeente kan hier vanuit eigen inhoudelijke en politiek-maatschappelijke redenen onder of boven gaan zitten.[4] De gemeente Oss kiest ervoor om inderdaad andere oppervlaktes hiervoor vast te stellen.

De hierna genoemde vrijstellingsgrenzen zorgen ervoor dat de archeologie in Oss voldoende wordt beschermd. De vrijstellingsgrenzen scheppen ruimte voor kleinschalige ontwikkelingen door bijvoorbeeld particulieren. Maar ook waarborgen ze dat archeologische waarden voldoende worden onderzocht, veilig gesteld en gedocumenteerd wanneer grotere oppervlakten verstoord worden. In de volgende tabel staan de vrijstellingsgrenzen vermeld die wij in de gemeente Oss toepassen. Zie ook bijlage 4a en 4b voor een verdere toelichting /motivering.

▲ *Het verstoringsoppervlakte wordt gezien als het terrein waarbinnen de verstoringen plaatsvinden, in bovenstaand voorbeeld het gehele gebied binnen de zwarte doorgetrokken lijn.*

Gebouwde monumenten

In de Omgevingsregeling (art. 7.201, 7.202 en 7.203) is vastgelegd dat bij een wijziging van een gebouwd rijksmonument gevraagd kan worden om een archeologisch onderzoeksrapport, als sprake is van verstoring van de bodem. Hiermee is de grond onder een gebouwd rijksmonument automatisch beschermd en niet onderhevig aan de vrijstellingsgrens. De verplichting tot het doen van onderzoek onder te wijzigen of te slopen gebouwde rijksmonumenten is een verandering ten opzichte van de eerdere werkwijze. Dit vraagt om extra voorlichting en aandacht in de ontvankelijkheidstoets en een uitbreiding van het huidige vergunningenproces (bron: Handreiking bruidsschat 2.0).

3.3.2 Bepaling oppervlakte van de bodemingreep

In de praktijk ontstaan regelmatig discussies bij het bepalen van de oppervlakte van een bodemingreep. Dan worden bijvoorbeeld alle afzonderlijk te verstoren m^2 bij elkaar opgeteld. Hierdoor raakt een relatief groot gebied verstoord, maar wordt de vrijstellingsgrens toch niet overschreden (zie bovenstaande figuur met de lokale verstoringen in blauw, groen en rood). Een dergelijke manier van berekenen is niet de bedoeling. *Het verstoringsoppervlakte wordt gezien als het terrein waarbinnen de verstoringen plaatsvinden.* In de bestemmingsplannen (tot 2024) is dit verwoord als *'over een oppervlakte van'.* In onderstaand voorbeeld wordt de zwarte dikke lijn gezien als verstoringsoppervlakte. Gaat het oppervlak hierbinnen over de vrijstellingsgrens heen, dan is de ontwikkeling onderzoeksplichtig.

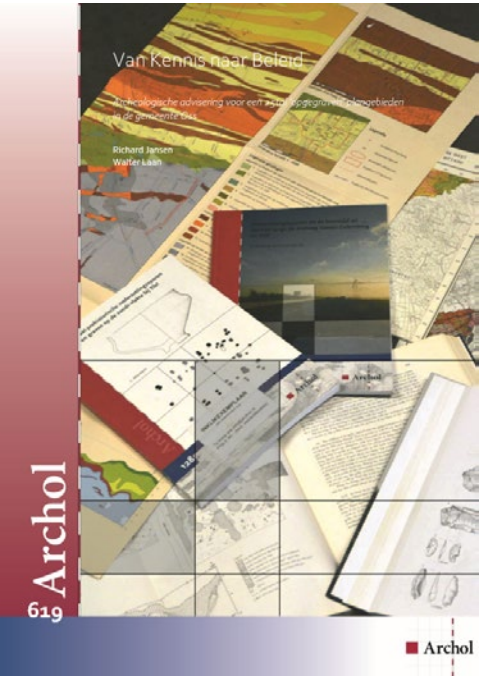
Als de daadwerkelijke verstoringen binnen deze zwarte lijn echt heel erg beperkt zijn (en er is sprake van een zogenaamd archeologievriendelijk bouwplan), dan kan eventueel maatwerk worden geleverd en kan mogelijk alsnog van archeologisch onderzoek worden afgezien. Dit gebeurt altijd in overleg en met instemming van de gemeentelijk archeoloog.[5]

4 Art. 5.130, lid 4 en 5 (Besluit Kwaliteit Leefomgeving) stelt dat de al gangbare vrijstelling van 100 m2 gehandhaafd blijft, maar dat men daar van af mag wijken.

5 Het toepassen van een fundering op palen lijkt op papier vaak archeologievriendelijk. Uit de praktijk blijkt echter dat er op de zandgronden vaak grondverbetering wordt toegepast rondom de palen, waardoor de verstoringsoppervlakte vele malen groter is.

3.3.3 Status onderzochte gebieden

In de gemeente Oss zijn in de afgelopen decennia veel omvangrijke gravende onderzoeken uitgevoerd, onder andere door de Universiteit Leiden. Denk hierbij aan de onderzoeken bij Ussen, Mikkeldonk, Mettegeupel, Horzak, Piekenhoef, Vorstengrafdonk, 't Reut, enz. Deze onderzoeken zijn niet allemaal in het Archeologische Informatie Systeem 'Archis' geregistreerd. In een aantal gevallen, met name bij oudere onderzoeken, omvatte het onderzoek bovendien niet het gehele plangebied, maar slechts delen daarvan. Recentelijk heeft de Universiteit Leiden, samen met het archeologisch bedrijf Archol, een maatwerkadvies gegeven voor een 25-tal van deze al onderzochte gebieden. De resultaten hiervan staan verwoord in de rapportage *Van Kennis naar Beleid. Archeologische advisering voor een 25tal 'opgegraven' plangebieden in de gemeente Oss (R. Jansen en W. Laan, 2022).* In het rapport zijn terreinen aangegeven die vrijgegeven kunnen worden en de terreinen die niet vrijgegeven kunnen worden.

◂ *Van kennis naar beleid. Archeologische advisering voor een 25tal 'opgegraven' plangebieden in de gemeente Oss (@ Archol, 2022).*

Voor deze laatste gebieden is ook een vrijstellingsgrens voorgesteld. Daarbij is de inhoudelijke meerwaarde die een toekomstig onderzoek te bieden heeft, afgewogen tegen de kennis die al beschikbaar is. Deze gebieden en de betreffende adviezen en vrijstellingsgrenzen zijn in de nieuwe versie van de archeologische beleidskaart verwerkt.

Naast deze 25 gebieden zijn in de gemeente Oss veel meer (veelal kleinere) gebieden onderzocht. Het merendeel hiervan is opgenomen in Archis. Deze gebieden zijn ter signalering op de archeologische kaarten van de gemeente Oss gezet. Voor een deel van deze gebieden was het selectiebesluit beschikbaar. Op basis hiervan is een aantal gebieden op de beleidskaart vrijgegeven (AMZ afgerond). Een deel van de gebieden kon op basis van het onderzoek nog niet worden vrijgeven en voor een ander deel van de gebieden was het selectiebesluit niet beschikbaar. Voor deze gebieden zal de gemeentelijk archeoloog – bij ontwikkelingen – een maatwerkadvies geven. Hierbij is het advies afhankelijk van de resultaten van het al uitgevoerde onderzoek.

3.3.4 Toevalsvondsten

Het is mogelijk dat – nadat een initiatief is vrijgesteld van (verder) archeologisch onderzoek – alsnog archeologische waarden gevonden worden. In dat geval verplicht de wet deze vondsten te melden, de zogenaamde 'meldingsplicht' (paragraaf 5.4, artikel 5.10 van de Erfgoedwet): "*Degene die anders dan bij het verrichten van opgravingen een vondst doet waarvan hij weet dan wel redelijkerwijs moet vermoeden dat het een archeologische vondst betreft, meldt dit zo spoedig mogelijk bij Onze Minister*". Als de toevalsvondst (mogelijk) behoudenswaardig is, kan het werk worden stilgelegd. In de praktijk legt de minister het werk alleen stil bij toevalsvondsten van nationaal belang. Indien de toevalsvondst niet van nationaal belang is, kan de gemeente actie ondernemen. Zij bekijkt of de vondst van regionaal/lokaal belang is en zal dan in overleg met de initiatiefnemer bekijken hoe verder te handelen.

Als de initiatiefnemer aan al zijn wettelijke verplichtingen ten aanzien van archeologie heeft voldaan, hoeft deze de kosten voor verder onderzoek van een toevalsvondst niet te betalen. Er is immers aan de wettelijke verplichtingen voldaan. En wel op basis van een overheidsbesluit, dat de ruimte gaf het initiatief te realiseren. De gemeente zal, indien zij verder onderzoek nodig vindt, de kosten zelf voor haar rekening moeten nemen (eventueel samen met Rijk, Provincie). Met andere woorden: als de verstoorder geen onderzoeksplicht heeft omdat de bodemingreep binnen de vrijstellingsgrenzen valt, maar er tijdens de graafwerkzaamheden wel archeologische resten worden ontdekt die verder onderzoek nodig maken, dan ligt het risico bij de gemeente en niet bij de verstoorder. Een deugdelijk archeologiebeleid en een goede beleidskaart beperken gelukkig de kans op toevalsvondsten. Uit de praktijk van de afgelopen paar jaar blijkt het om een enkele melding per jaar te gaan. De kosten voor de waarneming die in dat geval ter plekke werd verricht door een professioneel archeologisch bureau waren

beperkt. Deze zijn ten laste van het erfgoedbudget geboekt. Om deze reden wordt het reserveren van financiële middelen nu nog niet als een noodzaak gezien. Voorgesteld wordt om de financiële gevolgen ten laste te laten komen van de algemene middelen.

3.3.5 Inzet lokale archeologen

Bij ingrepen onder de vrijstellingsgrens kan het nog steeds waardevol zijn om archeologische waarnemingen te doen en interessante vondsten te verzamelen en documenteren. Soms worden hiervoor lokale (amateur)archeologen gevraagd, zoals de overkoepelende Stichting Archeologie Maasland (SAM), Stichting Vestingwerken Ravenstein en/of de archeologische werkgroep van een heemkundekring. Deze onderzoeken gebeuren altijd in samenspraak met de gemeente en de initiatiefnemer.

3.3.6 Update van de archeologische kaarten

De archeologische kaarten geven de stand van zaken weer, zoals die op het moment van het maken van de kaarten voorhanden was. Daarmee is de kaart op het moment van uitgave feitelijk al verouderd. Vele malen per jaar worden er in de gemeente nieuwe vondsten ontdekt. Ook worden er regelmatig archeologische onderzoeken uitgevoerd die meer inzicht geven in de manier waarop het gebied door de mens is gebruikt. Op basis van nieuwe onderzoeksresultaten moeten de heersende wetenschappelijke theorieën soms worden bijgesteld.

Actiepunt: Na elke periode van 5 jaar wordt een evaluatie gemaakt van de archeologische kaarten. Indien nodig worden de kaarten herzien.

► Toevalsvondst van een muurtje bij de Kolonel Wilsstraat in Ravenstein. Nadat de lokale archeologen aan de bel hadden getrokken bij de gemeente, is het muurtje alsnog professioneel door BAAC opgetekend (@ M. Peeters, gemeente Oss).

3.4 Verankering van de archeologie in de Ruimtelijke Ordening

De archeologische verwachtings- en beleidskaart is een belangrijk instrument. Deze maakt het mogelijk om op een zorgvuldige en verantwoorde manier met archeologische waarden om te gaan. Maar om het archeologisch belang mee te kunnen wegen, moet deze kaart ook formeel onderdeel zijn van het planologische besluitvormingsproces. Op visieniveau in de rol van mede-ordenend principe, op bestemmingsniveau als mede- afwegingskader en op vergunningsniveau als toetsingskader. Hoe concreter het plan, hoe gedetailleerder de kennis over het archeologische bodemarchief moet zijn. Vanuit de wetgeving[6] zijn gemeenten verplicht om bij ruimtelijke plannen rekening te houden met archeologische waarden. Het omgevingsplan is daarbij neergezet als het centrale juridische instrument. '*De gemeente moet bij het vaststellen van een omgevingsplan rekening houden met het belang van het behoud van cultureel erfgoed, met inbegrip van bekende of aantoonbaar*[7] *te verwachten archeologische monumenten. Met het oog op het belang van het behoud van cultureel erfgoed worden in een omgevingsplan in ieder geval regels gesteld ter bescherming van daarvoor in aanmerking komend cultureel erfgoed' (artikel 5.130 lid 1 en 2 van het Bkl). 'Behoud van archeologische resten in situ (dus ter plekke) heeft daarbij de voorkeur' (artikel 5.130 lid 2e van het Bkl).* De opname van archeologische waarden in het omgevingsplan is dus een essentiële stap. De archeologisch waardevolle gebieden en bijbehorende regimes die op de archeologische verwachtings- en beleidskaart zijn weergegeven moeten daarbij vertaald worden naar de motivering en de gebiedsaanwijzingen met regels.

Gemeenten zijn al jaren verplicht om voor archeologie beschermende regels op te nemen in bestemmingplannen. De essentie verandert niet en het zal dan ook geen grote belasting zijn om deze regels over te nemen in het omgevingsplan.

▲ *Uitsnede van een bestemmingsplan. Aan een klein gebied (voorzien van +++) is een archeologische dubbelbestemming toegekend. In dit gebied moet bij ontwikkelingen rekening worden gehouden met archeologische waarden (@ ruimtelijkeplannen.nl).*

Bij ontwikkelingsgerichte ruimtelijke plannen is archeologie een onderdeel dat afgewogen moet worden in de besluitvorming omtrent de nieuwe bestemming. Op dat moment willen we beschikken over meer gedetailleerde archeologische informatie. Om een goede afweging te kunnen maken, is het belangrijk om te weten of er archeologische waarden in het plangebied aanwezig zijn. Ook willen we weten waar deze zich bevinden en of ze behoudenswaardig zijn. Dit moet vastgesteld worden door archeologisch onderzoek, liefst afgerond tot en met de waarderende fase (veelal proefsleuvenonderzoek). Als uit het archeologisch onderzoek blijkt, dat de resten behoudenswaardig zijn en dat ze bedreigd worden door de geplande ontwikkeling, dan worden ze meegewogen in de besluitvorming rondom de bestemmingswijzi-

6 Voor een uitgebreidere toelichting op de wetgeving (Monumentenwet, de Wet op de Archeologische monumentenzorg, erfgoedwet en omgevingswet) wordt verwezen naar bijlage 1.

7 Een aantoonbaar te verwachten archeologisch monument is een op basis van archeologische, bodemkundige of historische informatie op een locatie te verwachten archeologisch monument (artikel 2.28 onder a Omgevingswet / amendement-Ronnes (Kamerstukken II 2014/15, 33 962, nr. 162)).. Binnen de gemeente Oss wordt al 50 jaar professioneel archeologisch onderzoek gedaan. Op basis van vele archeologische onderzoeken, bodemverstoringsinformatie, bodemkundige en historische informatiebronnen zijn gedetailleerde archeologische verwachtingskaarten opgesteld (zie ook paragraaf 3.3.1). Deze kaarten voldoen daarmee aan de geformuleerde aantoonbaarheid verplichting.

ging. Daarbij zijn er twee opties: behoud van de archeologische resten op de locatie (planaan-/inpassing) of behoud van de resten *ex situ* (archeologische opgraving).

Om versnippering van onderzoek te voorkomen, de totale kosten te beperken en de ambtelijke procedures te verkorten, is het wenselijk om het archeologisch onderzoek zo vroeg mogelijk in de planvorming-/uitvoering uit te voeren én als één integraal onderzoek voor het gehele gebied. Liefst dus al bij het opstellen van het nieuwe ruimtelijke plan. De onderzoeksplicht doorschuiven naar de vergunningverlening is niet wenselijk.

Zolang er waardevolle archeologisch resten in het gebied aanwezig zijn en deze niet (volledig) zijn onderzocht, dient in het omgevingsplan een beschermingsregime te worden opgenomen in de vorm van een gebiedsaanwijzing met bijbehorende regels en motivering. De omgevingsvergunning blijft het instrument waarin een gemeente vervolgens voorwaarden kan opleggen die gericht zijn op het behoud (*in* of *ex situ*) van archeologische waarden. Na uitvoering van het archeologisch onderzoek en veiligstelling van de aangetroffen archeologische waarden kan de vergunning (eventueel met voorschriften) worden verleend en kan het voorgenomen bouw- en/of bodemwerk worden uitgevoerd.

Actiepunt: De gemeentelijk archeoloog wordt betrokken bij nieuwe gebiedsvisies, omgevingsplannen, grotere gebiedsontwikkelingen en complexere vergunningen. Deze bekijkt of de archeologische belangen voldoende gewaarborgd zijn en of archeologisch onderzoek en/of maatregelen gewenst zijn.

Actiepunt: Om de achtergrondkennis van de betrokken (RO/VTH) ambtenaren te vergroten, zal de gemeentelijk archeoloog regelmatig een kennisbijeenkomst organiseren, waarin het archeologisch proces wordt toegelicht. Tevens komen bij deze bijeenkomst de knelpunten uit de dagelijkse praktijk aan bod.

▲ Op het omgrachte terrein van het voormalige kasteel van Megen, staat nu het klooster St. Josephsberg. Wat opgaand muurwerk en de fundamenten van het destijds uitgebrande kasteel vormen de basis van het huidige gebouw (@: www.kasteleninnederland.nl).

3.5 Regie van het archeologisch onderzoek

Regelmatig zal het nodig zijn dat archeologisch onderzoek moet worden verricht. Deze onderzoeken moeten worden uitgevoerd door gecertificeerde bureaus. De gemeente is bevoegd gezag en ziet toe op de kwaliteit van het onderzoek. Dit betekent dat de gemeente bepaalt in welke gevallen onderzoek nodig is, een beslissing neemt op basis van de resultaten van de onderzoeken ([selectie]besluit) en aanvullende eisen kan stellen aan de uit te voeren onderzoeken. Factoren als locatie, voorkennis en aard en de omvang van eventuele vindplaatsen zijn daarbij bepalend. Er is dus sprake van maatwerk.

◂ Bij bodemingrepen onder gebouwde (rijks) monumenten kan altijd een archeologisch rapport worden gevraagd. Dit om de waarde van het terrein te bepalen en eventuele archeologische resten veilig te stellen. De gedeeltelijk tufstenen kerk van Dieden dateert uit de middeleeuwen (@ Wikimedia Commons).

3.5.1 Werkproces van de Archeologische MonumentenZorg

Het archeologisch onderzoek is opgebouwd uit verschillende stappen. Deze stappen verlopen van licht naar zwaar (zie bijlage 3). Na elke onderzoeksstap wordt besloten of aanvullend onderzoek nodig is of dat er genoeg gegevens zijn om tot een goed onderbouwd besluit te komen. Dit is mede afhankelijk van de aard en omvang van de geplande ingrepen en de aard van de aanwezige waarden. Soms is een globale indruk van de aan- of afwezigheid van archeologische waarden al voldoende. In andere gevallen zal wel heel nauwkeurig de aard, omvang, datering en diepteligging van archeologische waarden moeten worden vastgesteld.

3.5.2 Het ambtelijk besluitvormingstraject

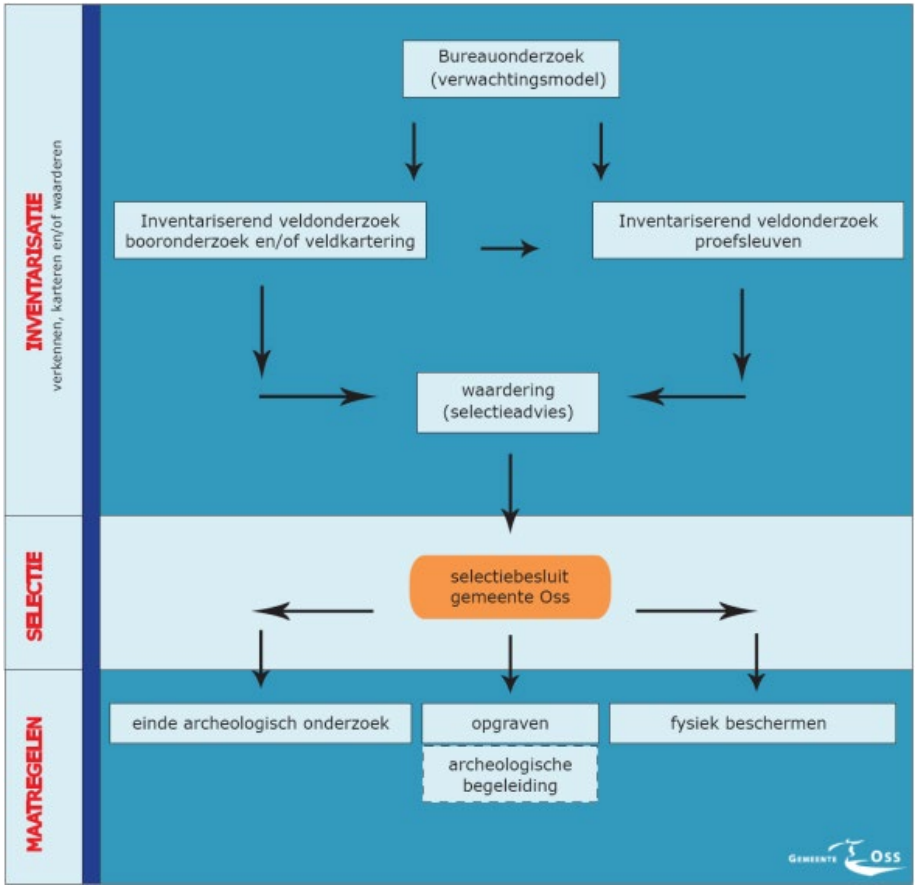
Het werkproces van de Archeologische Monumentenzorg is behalve een archeologisch onderzoekstraject, ook een ambtelijk besluitvormingstraject. Het is de taak van de gemeente om dit traject op een transparante manier te bewaken en op consequente wijze in te passen in de projecten die in de gemeente plaatsvinden. Voor de gemeente zijn de volgende 3 beslisstappen te onderscheiden:

- Stap 1: Afweging archeologisch onderzoek noodzakelijk of niet?
- Stap 2: Beslissing over vervolgonderzoek na iedere fase van onderzoek
- Stap 3: Het selectiebesluit

In principe ligt de beslissingsbevoegdheid voor bovenstaande stappen bij het college van Burgermeester en Wethouders (B&W). Deze bevoegdheid is in de gemeente Oss gemandateerd naar de gemeentelijk archeoloog.

1. Afweging archeologisch onderzoek noodzakelijk of niet?

Bij ruimtelijke ontwikkelingen, waarbij de bodem wordt geroerd, komt ook het aspect archeologie om de hoek kijken. De gemeente bekijkt in dat geval - aan de hand van de archeologische beleidskaart en/of de bestemmings-/omgevingsplankaart - of archeologische waarden in het gebied aanwezig zijn of worden verwacht. Wanneer de ontwikkelingen de vrijstellingsgrenzen niet overschrijden (zie paragraaf 3.3.1), is er vanuit archeologisch oogpunt geen bezwaar om de vergunning te verlenen of de bestemming van de gronden te wijzigen. Er hoeft in dat geval geen archeologisch onderzoek plaats te vinden. Wanneer de vrijstellingsgrenzen wel worden overschre-

▲ *Schema met het werkproces van de Archeologische MonumentenZorg*

den, is een verdere afweging noodzakelijk. Dit kan betekenen dat de plannen moeten worden aangepast of dat de initiatiefnemer een archeologisch onderzoek moet laten uitvoeren. Dit laatste betekent dat het AMZ-proces wordt opgestart (zie bijlage 3).

Vaak kan een vergunningverlener de toetsing ten aanzien van de onderzoeksplicht zelfstandig uitvoeren. Dit geldt met name bij kleine verstoringen, waarbij het duidelijk is dat de vrijstellingsgrenzen niet worden overschreden. Bij twijfel en bij

▲ *Archeologisch onderzoek ten behoeve van de nieuwe wijk Mettegeupel Oost, waarbij meerdere erven uit de ijzertijd, Romeinse tijd en middeleeuwen zijn opgegraven (@ BAAC).*

overschrijding van de vrijstellingsgrenzen is een maatwerkadvies van de gemeentelijk archeoloog nodig. Relatief vaak blijkt dat op basis van aanvullende gegevens alsnog van archeologisch onderzoek kan worden afgezien.

2. Beslissing over vervolgonderzoek na iedere fase in de AMZ-fasering

Het archeologisch onderzoek wordt vervolgens uitgevoerd door een deskundig onderzoeksbureau. De gemeente ziet er op toe dat dit gebeurt door gecertificeerde bedrijven en conform de procedures en specificaties van de KNA. De gemeente neemt na iedere onderzoeksfase een beslissing over het vervolgtraject. Is vervolgonderzoek

nodig of niet? De rapportages worden inhoudelijk door de gemeente-archeoloog beoordeeld. Op grond van diens advies kan vervolgens een gemotiveerde beslissing worden genomen.

3. Het selectiebesluit
Het uiteindelijke doel van het archeologisch onderzoek is vaststellen of er daadwerkelijk sprake is van archeologische resten in het gebied en zo ja, wat de waarde hiervan is. Op basis van de waardering door de onderzoekers wordt een selectieadvies uitgebracht. Een uiteindelijke beslissing over de omgang met een vindplaats is een gemotiveerd besluit van het bevoegd gezag. Het betreft een zogenaamd selectiebesluit. Hierbij zijn er in principe vier opties:

1. De werkzaamheden kunnen zonder voorwaarden plaatsvinden (vrijgeven);
2. De werkzaamheden kunnen plaatsvinden, maar er moeten wel aanvullende maatregelen worden genomen (bijvoorbeeld het aanpassen van de plannen of het nemen van beschermende maatregelen);
3. De werkzaamheden kunnen plaatsvinden onder de voorwaarde dat een archeologische opgraving plaatsvindt (eventueel in de variant van een archeologische begeleiding);
4. De werkzaamheden worden niet geaccepteerd, hetgeen meestal tot bescherming leidt (uitzondering).

3.5.3 Aanvullende onderzoekseisen

De gemeente Oss hecht veel waarde aan de kwaliteit van archeologische onderzoek dat op haar grondgebied wordt uitgevoerd. Ten aanzien van archeologische onderzoeken stelt zij daarom een aantal aanvullende eisen:

1. Ieder onderzoek moet voldoen aan de op dat moment geldende *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA)*. De onderzoeksmethoden moeten voldoen aan de KNA Leidraden (@ SIKB).
2. De (herziene) archeologische verwachtings- en beleidskaart en de toelichting daarop moet aan de basis liggen van elk archeologisch onderzoek *(Boshoven, E. en L. Keunen, 2024. Archeologie in de gemeente Oss; Actualisatie archeologische verwachtings- en beleidskaart. RAAP-rapport 5923).*
3. In de gemeente Oss is veel onderzoek uitgevoerd dat niet landelijk (in Archis) staat geregistreerd. Het betreft veelal onderzoeken die in het laatste kwart van de vorige eeuw door onder andere de Universiteit Leiden in de gemeente zijn uitgevoerd. Indien relevant, dienen deze onderzoeken te worden opgevraagd bij de gemeente/universiteit Leiden. Zie voor een deel van deze onderzoeken ook de recente publicatie *Van Kennis naar Beleid. Archeologische advisering voor een 25tal 'opgegraven' plangebieden in de gemeente Oss (R. Jansen & W. Laan, 2022).*
4. In de gemeente Oss zijn diverse archeologische werkgroepen actief (Stichting Archeologie Maasland; Archeologische werkgroep van de heemkundekring 'Land van Ravenstein'; Stichting Vestingwerken Ravenstein). Lokaal is veel kennis over het verleden aanwezig en het is een gemiste kans om deze niet te benutten. De gemeente stimuleert de uitvoerende bureaus om bij onderzoek ook de lokale archeologen te benaderen om te bekijken of zij iets kunnen en willen betekenen. Het betreft vrijwilligerswerk, dat in de praktijk niet mag leiden tot vertraging.
5. Voor de landelijke archeologie is een onderzoeksagenda opgesteld (NOaA) die richting moet geven aan zowel wetenschappelijk onderzoek als aan veldonderzoek. Bij het opstellen van een PvE dient uit deze agenda te worden geput. Omdat de NOaA breed van opzet is, is er op lokaal niveau wel veel op af te dingen. Op termijn van enkele jaren streeft de gemeente Oss dan ook naar een eigen volwaardige onderzoeksagenda, die vanaf dan als basis gaat dienen. N.B. Er zullen geen perioden of regio's op voorhand worden afgeschreven in een zogenoemde selectieagenda.

3.6 Archeologisch depot gemeente en privécollecties

De gemeente Oss heeft een bescheiden eigen archeologiecollectie. Deze collectie wordt door Museum Jan Cunen beheerd. De collectie bestaat deels uit vondsten van vóór de archeologische wetgeving. De vondsten zijn door diverse partijen aangeleverd en door lokale archeologen verzameld. Recentelijk is de privécollectie van Piet Haane aan de gemeentelijke collectie toegevoegd. Een deel van de archeologische collectie wordt momenteel door de Universiteit Leiden geïnventariseerd. Mogelijk zullen de stukken in de toekomst ook digitaal ontsloten gaan worden.
De stenen van de Tempel van Kessel liggen al tientallen jaren in opslag in Oss. In 2023 zijn deze stenen officieel aan de gemeente overgedragen door de RCE. De gemeente wil goed met deze stenen omgaan. De gemeente bekijkt of de stenen in de toekomst

een plek in de openbare ruimte kunnen krijgen. Ook wordt bekeken of ze op termijn formeel bij het museum Jan Cunen kunnen worden ondergebracht. Begin 2019 heeft het bureau Archeo3D de stenen volledig opgetekend, ingemeten en gefotografeerd. Het resultaat is een uitgebreide database. Hierdoor zijn de belangrijkste wetenschappelijke gegevens voor de toekomst veilig gesteld. Er is een mooi filmpje gemaakt dat voor publieksdoeleinden gebruikt wordt.

Een aantal inwoners is in het bezit van (grote) privécollecties archeologisch materiaal. De gemeente is zich ervan bewust dat hier met zorg mee zou moeten worden omgegaan. Ook deze collecties behoren tot het erfgoed van de gemeente en zijn daarmee onderdeel van het verhaal.
Indien de gelegenheid zich voordoet zullen met de eigenaren afspraken worden gemaakt over de omgang hiermee (afspraken omtrent conservering en restauratie, beheer, nalatenschap e.d.). Het voornaamste doel is dat op termijn zoveel mogelijk vondsten aan een archeologisch depot worden overgedragen. De gemeente zal stimuleren dat deze privécollecties tentoongesteld kunnen worden in overleg met de plaatselijke lokale archeologen en/of museale instellingen. Een voorbeeld is de collectie van Piet Haane die recentelijk door de Universiteit Leiden aan de gemeente is overgedragen en die in het Stadsarchief tijdelijk is tentoongesteld. Indien gewenst kan bij tentoonstellingen gebruik gemaakt worden van het recht van de gemeente om archeologische vondsten te lenen bij het provinciaal depot, het depot van Het Noordbrabants Museum en het depot van het Rijksmuseum van Oudheden. Ook bij deze depots zijn namelijk veel archeologische vondsten uit Oss aanwezig.

◄ Naast een wetenschappelijke database werd ook een mooi publieksfilmpje gemaakt, waarin over de herkomst van de stenen wordt verteld (@ Archeo3D).

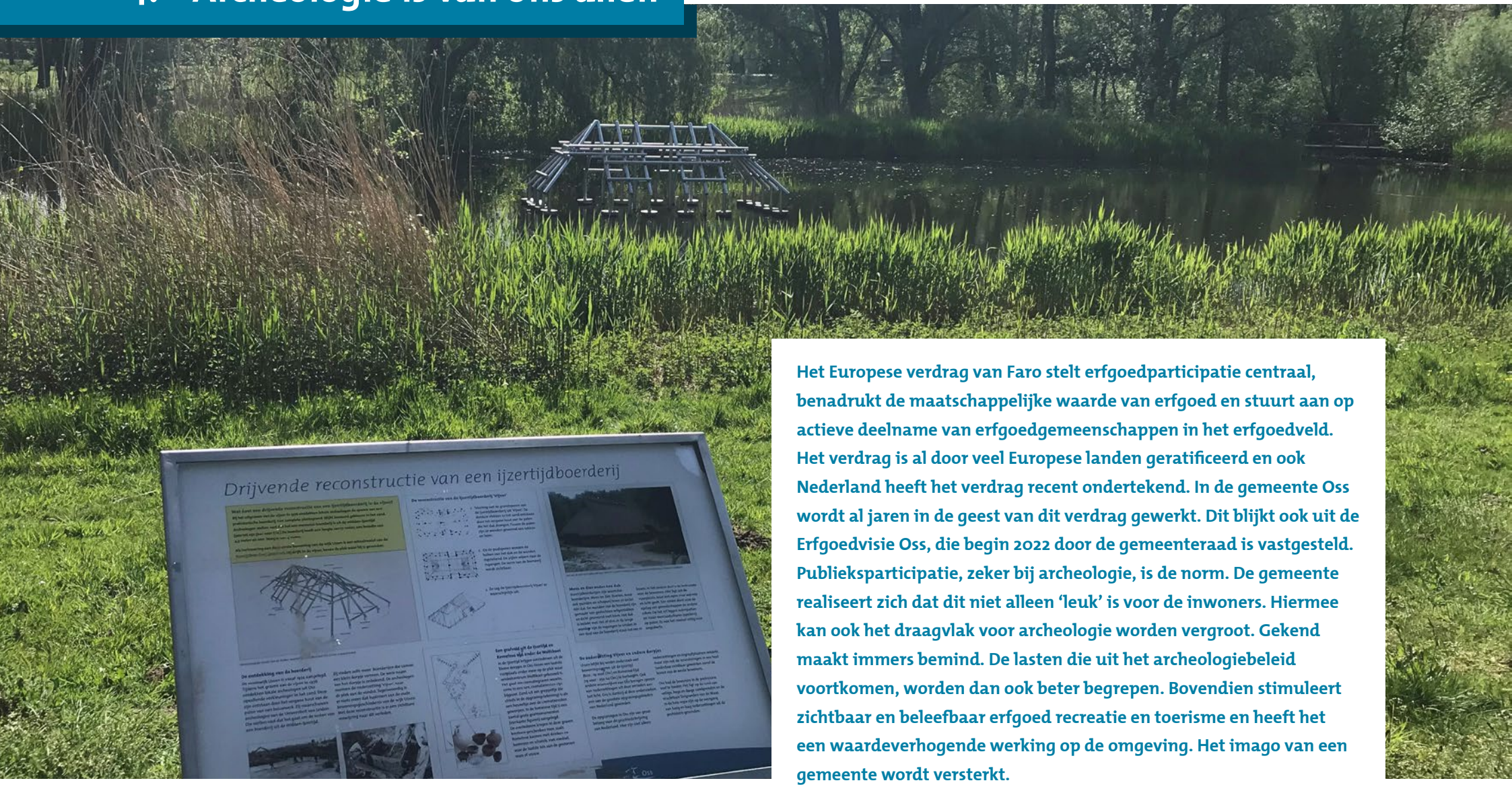

►► Archeo3D brengt de tempelstenen van Kessel wetenschappelijk in kaart. De stenen worden van alle kanten opgemeten en gefotografeerd (@ Archeo3D).

► In 2018/2019 werkte de gemeente mee aan de goed bezochte tentoonstelling 'Bagger'. Deze tentoonstelling in Museum Jan Cunen werd voor een groot gedeelte samengesteld uit materiaal uit privécollecties van vader en zoon Stolzenbach en vader Verhagen en zonen (@ Museum Jan Cunen, 2018).

4. Archeologie is van ons allen

▲ *Drijvende reconstructie van een ijzertijdboerderij in wijkpark De Streepen (@ M. Peeters, gemeente Oss).*

Het Europese verdrag van Faro stelt erfgoedparticipatie centraal, benadrukt de maatschappelijke waarde van erfgoed en stuurt aan op actieve deelname van erfgoedgemeenschappen in het erfgoedveld. Het verdrag is al door veel Europese landen geratificeerd en ook Nederland heeft het verdrag recent ondertekend. In de gemeente Oss wordt al jaren in de geest van dit verdrag gewerkt. Dit blijkt ook uit de Erfgoedvisie Oss, die begin 2022 door de gemeenteraad is vastgesteld. Publieksparticipatie, zeker bij archeologie, is de norm. De gemeente realiseert zich dat dit niet alleen 'leuk' is voor de inwoners. Hiermee kan ook het draagvlak voor archeologie worden vergroot. Gekend maakt immers bemind. De lasten die uit het archeologiebeleid voortkomen, worden dan ook beter begrepen. Bovendien stimuleert zichtbaar en beleefbaar erfgoed recreatie en toerisme en heeft het een waardeverhogende werking op de omgeving. Het imago van een gemeente wordt versterkt.

4.1 Ambities Erfgoedvisie Oss 2021

Begin 2022 is de Erfgoedvisie 2021 '*Toekomst voor OnSS erfgoed; Om zuinig en trots op te zijn en om door te vertellen.*' door de gemeenteraad vastgesteld. Om het erfgoed naar een hoger niveau te kunnen tillen, heeft de gemeente in de visie drie ambities geformuleerd:

- Ambitie 1. We willen met het erfgoed bijdragen aan een mooie en prettige leefomgeving (actielijnen: beschermen, beheren, behouden).
- Ambitie 2. We willen het erfgoed ontsluiten voor een breed publiek (actielijn: beleven)
- Ambitie 3. We willen de vele samenwerkingsverbanden op het gebied van erfgoed versterken (actielijn: betrekken)

In dit hoofdstuk lichten we toe wat er voor het archeologisch erfgoed al gebeurt op dit vlak en werken we bovenstaande ambities verder uit.

4.2 Archeologie in de openbare ruimte

De gemeente wil het archeologisch erfgoed zo dicht mogelijk bij de mensen brengen. Een manier om dit te doen, is door archeologische resten te verbeelden of te ontsluiten. Voor een plan betekent deze historische knipoog vaak een meerwaarde, omdat het daarmee een eigen gezicht en uitstraling krijgt. De gemeente wil een stimulerende rol hebben richting ontwikkelaars en zelf wil de gemeente ook een concrete bijdrage leveren, bijvoorbeeld via de inrichting van de openbare ruimte.

De laatste jaren zijn door de gemeente al op meerdere plekken borden geplaatst, die vertellen over de archeologische overblijfselen die er onder de grond liggen. Voorbeelden hiervan zijn de informatieborden bij de voormalige molen van Keent, de voormalige kerk van Kessel, de Antoniuskapel in Keent, de Kasteelseplaats in Ravenstein en de loopgraven bij Herpen. En er zijn niet alleen borden geplaatst. Bij veel projecten is ook op een andere manier aandacht geschonken aan de aangetroffen archeologische waarden. Denk bijvoorbeeld aan het zwaard op de rotonde bij Museum Jan Cunen, de punaises in het centrum van Oss (omgrachting 1399), de nieuwe Romeinse fietsroute 'Tempels langs de Maas', de reconstructie van de

▲ *In het centrum van Oss is de locatie van de oude stadsomwalling/-grachting met 'punaises' aangegeven (@ gemeente Oss).*

◄ *Informatiepaneel van de nieuwe recreatieve fietsroute 'Tempels langs de Maas'. Gerealiseerd in samenwerking met buurgemeenten gemeenten Den Bosch, West Maas en Waal en Maasdriel. De fietsroute is in het voorjaar van 2021 geopend (@ M. Peeters, gemeente Oss)*

► *Doorkijkpaneel van de voormalige molen De Hoop in Keent, geplaatst in 2021 (@ Paul Spanjaard).*

grafheuvels bij Paalgraven en het Vorstengraf, de reconstructie van de landweer bij de wijk Piekenhoef in Berghem, een 'zwevende' ijzertijdboerderij in de vijver in wijkpark De Strepen, de visualisatie van het kasteel van Oss op het Burchtplein, de archeologische inrichting van de wijk Horzak en stapstenen in Ussen. Ook zal de gemeente op korte termijn de stenen van de tempel van Kessel een plekje in de openbare ruimte geven.

4.3 Archeologie en publieksbereik

De gemeente wil de mensen actief in aanraking laten komen met archeologie. De gemeente wil dat ze de archeologie beleven. Beleven kan op verschillende manieren en zal voor elke doelgroep anders zijn. Voor de een is het lezen van een historisch boek genoeg, anderen bezoeken het liefst een tentoonstelling, sommigen doen historisch onderzoek en menigeen wil het erfgoed juist in het echt zien. Voor alle doelgroepen zijn verschillende manieren te bedenken die de beleving vergroten. Vanuit de archeologie ziet de gemeente hierbij de volgende kansen:

- **Fieldschool Leiden**: de gemeente heeft de ambitie om de fieldschool (veldpracticum) van de Universiteit Leiden jaarlijks naar Oss te laten terugkeren. In 2021 was de fieldschool voor het eerst weer terug in Oss (Gewandeweg), na een paar jaar van afwezigheid. Ook de jaren daarna gingen ze opnieuw aan de slag bij de Gewandeweg en bij 't Brand. De aanwezigheid van deze studenten brengt veel levendigheid met zich mee. Hun aanwezigheid in het veld zorgt voor veel (spontane) aanloop en mooie gesprekken. Daarnaast houden zij zich bezig met publieksactiviteiten. Zo organiseerden zij een aantal open dagen met rondleidingen over de opgravingen en zorgden zij voor een archeologische fietstocht, een speurtocht voor kinderen, een lezing, posters en spellen. Ook was er een heuse meegraafdag, waarbij het publiek zelf kon ervaren hoe het is om een archeoloog te zijn.

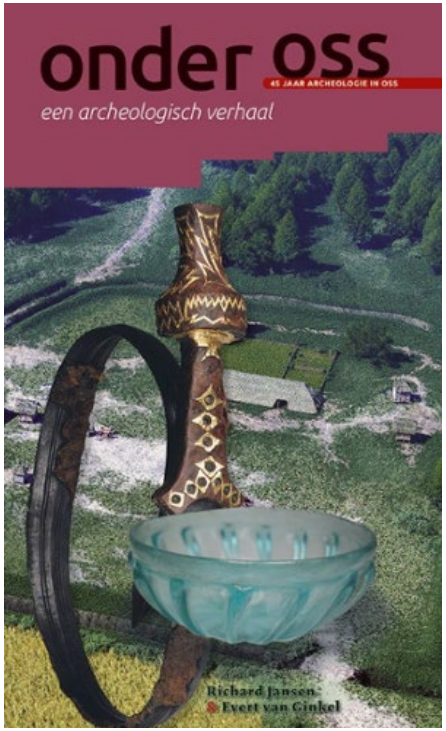

◂ *Bezoek van een lagere school bij de opgravingen aan de Gewandeweg in Oss, onder begeleiding van de Universiteit Leiden (@ M. Peeters, gemeente Oss)*

▸ *Ter ere van het 20-jarig jubileum in 2023 is het vorstengrafmonument opgeknapt door Stichting Landschapsbeheer Oss. Het graffitikunstwerk bij de tunnel werd aangepakt door B. de Ruijter (@ P. van Nistelrooij)*

▾ *Leskist over 'Het zwaard van Oss, leven in de ijzertijd (@ Stadsarchief Oss)*

▴ *In de publieksuitgave 'Onder Oss. 45 jaar archeologie in Oss. Een archeologische verhaal' zijn de resultaten van 45 jaar archeologie in Oss mooi samengevat (@ Jansen en van Ginkel, 2019) .*

◂ *Theatervoorstelling 'Op zoek naar...De Vorst van Oss!' bij de kiosk in het park van Museum Jan Cunen. De voorstelling werd geschreven en gespeeld door leerlingen van de theaterklas van het Hooghuis, locatie Station, onder begeleiding van Stichting Oss Cultureel(@ Jessica Keijzer-Nab, communicatie SOC).*

- **Meehelpen en kijken bij opgravingen:** de gemeente informeert de archeologische werkgroepen als er opgravingen worden uitgevoerd, zodat zij (en hun achterban) de opgravingen kunnen bezoeken en mogelijk kunnen meehelpen. Verder stimuleert de gemeente dat bij opgravingen van enige omvang of bij bijzondere vondsten een open dag wordt georganiseerd.
- **Erfgoedprojecten vanuit het veld:** de gemeente wil initiatieven die (veelal) vanuit het erfgoedveld worden geïnitieerd versterken vanuit een netwerkende, responsieve en participerende rol. Daarbij wil de gemeente vooral meedenken en faciliteren. Organiseren of een trekkersrol vervullen hoort minder tot onze rol. Denk bijvoorbeeld aan het geofysisch onderzoek bij de kerk van Geffen, een item over archeologie in Oss bij het tv-programma 'Land vol archeologie', het meedenken bij '20 jaar reconstructie Vorstengraf in 2023' en het project 'Kasteel van Oss in karton'. Bepaalde projecten ondersteunt de gemeente met een (kleine) financiële bijdrage (zie paragraaf 5.2.4; erfgoedbudget).
- **Publieksdagen:** de gemeente zoekt aansluiting bij terugkerende landelijke publieksdagen zoals de Open Monumentendag, Nationale Archeologiedagen en de Maand van de Geschiedenis.
- **Tentoonstellingen:** de gemeente wil bevorderen dat archeologische vondsten uit Oss niet alleen nationaal (Rijksmuseum voor Oudheden, Noordbrabants Museum) maar ook lokaal worden tentoongesteld. De reizende tentoonstelling 'Mens en Maas', samengesteld op initiatief van het Stadsarchief Oss, Waterschap Aa en Maas en de gemeente Oss, was de afgelopen paar jaar op meerdere plekken in de gemeente te zien. En ook bij het museum Jan Cunen en het stadsarchief staat de archeologie van Oss weer in de aandacht. Zo heeft de Osse archeologie vanaf 2023 een vaste plek in het museum gekregen (Villa Curiosa). Ook werd het museum in 2023 geselecteerd als één van de lokale partners voor het Rijksmuseum voor Oudheden, waardoor het zwaard van de vorst van Oss tijdelijk naar Oss kon terugkeren (tentoonstelling 'De vorst van Oss & tijdgenoten – elite inde IJzertijd). Begin 2022 vond een kleine archeologietentoonstelling plaats in het stadsarchief over onder andere de vondsten van amateurarcheoloog Piet Haane. Ook online tentoonstellingen behoren tot de mogelijkheid, zoals de online tentoonstelling over de tempel van Kessel die tijdens de nationale Romeinenweek 2020 is gelanceerd en ook nu nog te zien is op de website 'TrefhetinOss'.

- **Tref het in Oss / Dat is Oss:** Via de rubriek ‘Geschiedenis Ontdekken - Vondsten en vorsten’ op de website ‘Tref het in Oss’ en de rubriek ‘Verhalen’ op de website van ‘Dat is Oss’ kan het publiek digitaal kennismaken met de rijke archeologische bodemschatten die in de gemeente Oss gevonden zijn.
- **Historische routes:** In 2021 is een nieuwe fietsroute ‘Tempels langs de Maas’ geopend. Met deze fietsroute van 47 kilometer reis je terug naar het Romeinse verleden en ontdek je hoe deze regio er uit zag in de Romeinse tijd (zie www.tempelslangsdemaas.nl). Hoewel er nu geen initiatieven liggen voor nieuwe routes, zal de gemeente een meedenkende, faciliterende (en soms mede-initiërende) rol pakken bij dergelijke initiatieven. Ook de fieldschool kan hier een rol in krijgen. Bij onze Toeristische Informatiecentra in Oss, Megen, Ravenstein en Lith zijn meerdere publicaties en historische routes over de archeologie van Oss verkrijgbaar.
- **Educatieprogramma’s:** Dit onderdeel is ondergebracht bij het Stadsarchief Oss. Een aantal van hun educatieve projecten richt zich specifiek op archeologie, zoals het project ‘Rondom het Zwaard van Oss’, de Leskist ‘Het Zwaard van Oss, leven in de ijzertijd’ en de leskist over de Romeinse tijd in Oss. Ook wijst het Stadsarchief scholen op de vele online filmpjes die over de Osse archeologie gaan en de mogelijkheid tot excursies bij onder andere het Vorstengraf en Paalgraven.
- **Archeologie in de nieuws:** wij nemen een actieve houding aan bij het verspreiden van informatie en persberichten die het publiek informeren over de archeologie van Oss in het algemeen en actuele archeologische vondsten en opgravingen in het bijzonder.
- **Publicaties:** De gemeente werkt mee aan publicaties die de archeologie uit Oss aan de orde stellen. Zo heeft de gemeente recentelijk een herstart gemaakt met de zogenaamde Ossensia-reeks: publicaties over een historisch/archeologisch thema in Oss. Ook verschijnen er regelmatig publicaties in lokale, provinciale en landelijke bladen. Op termijn heeft de gemeente de ambitie om eindrapporten van onderzoeken te ontsluiten via het Stadsarchief Oss. Bovendien krijgt de Stichting Archeologie Maasland de digitale versies van rapporten, waarvan zij dan een samenvatting kunnen geven op hun website.

◂ Rond de 8e eeuw voor Christus leefde in Oss een machtig en rijk man, ook wel de Vorst van Oss genoemd. Nu, een kleine 3000 jaar later, is de Vorst van Oss weer terug en wordt hij geëerd met vorstelijke bieren (@ Thissen’s Brouwerij Lith).

▾ Bij Museum Jan Cunen staat de archeologie van Oss weer volop in de aandacht (@ Daniek van de Ven).

4.4 Het Osse archeologische netwerk

"Erfgoed is van de gemeenschap. Samen sta je sterk. De gemeente kan en wil de bovengenoemde ambities niet alleen waarmaken. Dat doet de gemeente samen met eigenaren van erfgoed, onze vrijwilligers, instellingen en inwoners. De gemeente wil intensief en gericht samenwerken met de gemeenschap bij ideeën, plannen en projecten rondom het erfgoed. Zij zijn het kloppend hart achter het Osse erfgoed; hun kennis, ervaring en enthousiasme zijn ontzettend waardevol en wil de gemeente optimaal benutten. Daarnaast is het belangrijk om ook andere samenwerkingsverbanden op het gebied van erfgoed te versterken. Dit vraagt om het betrekken van de eigenaren, gemeenschap, andere partners en overheden" (citaat erfgoedvisie Oss 2021).

Vanuit de archeologie vult de gemeente dit in door te blijven samenwerken met het Stadsarchief, de Stichting Archeologie Maasland (SAM), de Archeologische werkgroep van de heemkundekring 'Land van Ravenstein', de Stichting Vestingwerken Ravenstein, Museum Jan Cunen, de Toeristische Informatie Centra en de diverse heemkundekringen. Daarnaast zet de gemeente de intensieve samenwerking met de Universiteit Leiden voort als ook met andere regionale samenwerkingsverbanden (omliggende gemeenten, Convent van Gemeentelijke Archeologen, provinciaal vakberaad).

REGIO NIEUWS SPORT PLAY PODCAST FEELGOOD

Wijzig Oss ▸ Net Binnen 112 nieuws Van de lezer Uit-tips Eten en drinken

PREMIUM

▲ Op de plek waar Overlangel er tien woningen bij krijgt werd deze week onderzoek uitgevoerd door Thomas van Cruchten en Rex Brandsma van archeologisch bureau Transect. © Van Assendelft/Jeroen Appels

Archeologen vinden urnen en bijl bij onderzoek in Overlangel: 'Alles wijst op begraafplaats uit ijzertijd'

OVERLANGEL - Voor de leek een nutteloze klomp roest, voor de kenner een bijzondere vondst. Bij archeologisch onderzoek in Overlangel is een prehistorische begraafplaats blootgelegd. Behalve hele en halve urnen is ook een kokerbijl gevonden.

◂ *Archeologie in het nieuws (@ Brabants Dagblad)..*

◂◂ *De eerste 2 delen van de (herstarte) Ossensia-reeks 'Huys tot Oss. Het kasteel van Oss teruggevonden' (deel 10) en 'De vorstengraven van Oss. Unieke grafmonumenten uit de IJzertijd' (deel 11) (@ M. Peeters, gemeente Oss).*

5. Organisatie en financiën

In de voorgaande hoofdstukken is het inhoudelijke archeologiebeleid van de gemeente Oss uitgewerkt. In dit hoofdstuk worden de gevolgen voor de organisatie en de financiën op een rijtje gezet. Aangezien het gaat over een actualisatie van bestaand beleid, is het uitgangspunt dat de huidige mensen en middelen voorlopig voldoende zijn.

▲ *In Oss en omgeving zijn romeinse munten gevonden. De muntvondsten die gevonden zijn op een akker ten noorden van Oss wijzen op gebruik als waardevol object, en niet direct als betaalmiddel (@ Meldpunt Archeologische Bodemvondsten, provincie Noord-Brabant. In: Jansen en van Ginkel, 2019).*

5.1 De gemeentelijke organisatie

Binnen de afdeling Leefomgeving, Wonen en Economie is het taakveld archeologie ondergebracht bij de gemeente-archeoloog/ beleidsadviseur erfgoed. Het wettelijk takenpakket archeologie omvat onder andere:

- Actueel houden van het archeologiebeleid inclusief regelgeving;
- Adviseren bij ruimtelijke ontwikkelingen, (complexere) vergunningen, gemeentelijke projecten;
- Begeleiden van het archeologisch onderzoekstraject. Concreet houdt dat in:
  - Inhoudelijk adviseren bij offertetrajecten/aanbestedingen;
  - Beoordelen en accorderen van onderzoeksrapporten en Programma's van Eisen;
  - Toezicht houden op het proces;
  - Opstellen van (selectie)besluiten;

Daarnaast heeft de gemeentelijk archeoloog een rol bij de ambities die de gemeente heeft op het gebied van ontsluiting, publieksbereik en samenwerking (zie vorige hoofdstuk). Omdat de ambities behoorlijk groot zijn, is de inzet van het erfgoedveld daarbij cruciaal.

De gemeentelijk archeoloog adviseert aan verschillende afdelingen, met name binnen het ruimtelijke domein (Inrichting Beheer Openbare Ruimte (IBOR), Ruimtelijke Ontwikkeling (RO), Projectenbureau, Vastgoedbedrijf, Vergunningen, Toezicht & Handhaving (VTH) en Communicatie). Daarnaast maakt de gemeentelijk archeoloog deel uit van het vakteam erfgoed. Het vakteam erfgoed zorgt voor een integrale afstemming met andere beleidsvelden (recreatie en toerisme, bouwhistorie, ruimtelijke ontwikkelingen, erfgoed breed). Het gemeentelijk archeologiebeleid kan dan ook alleen slagen door een goede samenwerking en beleidsafstemming tussen alle betrokken afdelingen en personen.

5.2 Financiën

5.2.1 Inkomsten via het gemeentefonds

Hoewel dit bedrag niet geoormerkt is, ontvangt de gemeente Oss via het gemeentefonds een structurele compensatie voor de bestuurslasten voor de bescherming van het archeologisch erfgoed. Dit bedrag dekt voor een deel de algemene uitvoeringskosten die de gemeente in het kader van archeologie moet maken (zie volgende paragraaf).

5.2.2 Algemene uitvoeringskosten

De algemene uitvoeringskosten van de gemeente worden voornamelijk gevormd door de hoeveelheid tijd die wordt besteed aan uitvoering van de in dit document beschreven omgang met de archeologische monumentenzorg.
Het takenpakket ten aanzien van archeologie lijkt de afgelopen paar jaar steeds meer toe te nemen. Gezien de ambitie om een 100.000+ gemeente te worden en de grootschalige (woning)bouwprojecten die de aankomende jaren gepland zijn, lijkt deze toename structureel te zijn. Dit betekent dat het aantal fte dat er nu beschikbaar is, mogelijk zal moeten worden uitgebreid en/of dat er intern met taken moet worden geschoven. Momenteel zijn er echter nog niet voldoende gegevens om te bepalen in welke mate de werklast zal toenemen. Het is daarom van belang dat de komende jaren de werklast wordt gemonitord.

5.2.3 Projectgebonden uitvoeringskosten

De gemeente als 'verstoorder'

De projectgebonden uitvoeringskosten zijn kosten die gemaakt moeten worden ten behoeve van de archeologische monumentenzorg. Deze kosten zijn voor rekening van de 'verstoorder' (verstoorder-betaalt-principe). Als de gemeente initiatiefnemer is (gemeentelijke projecten), komen deze dus ten laste van de gemeente. In tegenstelling tot de algemene uitvoeringskosten zijn deze kosten direct te koppelen aan een bepaald project. De kosten kunnen dan ook binnen het budget van het desbetreffende project verrekend worden. Bij projecten waarbij de gemeente 'verstoorder' is, moet binnen de projectbegroting rekening worden gehouden met het noodzakelijke archeologische onderzoek.

De archeologische sector is een private sector. Het veldwerk wordt uitgevoerd door gespecialiseerde bedrijven die daarvoor gecertificeerd zijn. Vanuit goed opdrachtgeverschap gaat de gemeente voor alle archeologische werkzaamheden in principe uit van het volgende:

- Archeologische werkzaamheden worden conform het gemeentelijk aanbestedingsbeleid aanbesteed met als uitgangspunt een optimale prijs-kwaliteitsverhouding. De projectleider van het project (RO/IBOR/vastgoed/projectenbureau) is verantwoordelijk voor deze aanbesteding;
- Er wordt gewerkt met archeologische bedrijven en instellingen die gecertificeerd zijn en werken volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA);
- In de verschillende fasen van het archeologisch werk wordt door het bevoegd gezag (gemeenlijk archeoloog) toezicht gehouden op de uitvoering en waar nodig bijgestuurd. Het is daarbij van belang dat de petten van opdrachtgeverschap (projectleider bij de gemeente) en bevoegd gezag (gemeentelijk archeoloog) goed gescheiden blijven;
- Zoveel als mogelijk wordt de inbreng en participatie van lokale deskundigheid (lokale amateurarcheologen, historische verenigingen en dergelijke) als voorwaarde in de opdrachtverlening meegenomen.

Gemeente als voorbereider

De gemeente draagt vaak zorg voor het bouwrijp maken van een gebied. De kosten die de gemeente maakt in het kader van de archeologische monumentenzorg konden vroeger via het exploitatieplan, en vanaf ingang van de Omgevingswet via het kostenverhaal worden verhaald op de uiteindelijke initiatiefnemers. Het privaatrechtelijk kostenverhaal is geregeld in paragraaf 13.6.2 van de Omgevingswet. De regeling over publiekrechtelijk kostenverhaal staat in paragraaf 13.6.3 van de Omgevingswet.

5.2.4 Erfgoedbudget

In de begroting is jaarlijks een structureel bedrag gereserveerd als erfgoedbudget. Dit erfgoedbudget wordt op 2 manieren ingezet:

- Het budget wordt gebruikt voor (veelal) kleine opdrachten die als gevolg van wetgeving nodig zijn om het archeologiebeleid van de gemeente te ondersteunen en up-to-date te houden (van oudsher was het erfgoedbudget een archeologiebudget);
- Daarnaast wordt het budget ingezet voor financiering van kleinschalige gemeentelijke erfgoedprojecten, die soms in samenwerking met het erfgoedveld (als vrijwilligers) worden uitgevoerd. Het geld kan daarbij snel beschikbaar worden gesteld, zeker wanneer het kleinere bedragen (van een paar honderd tot een paar duizend euro) betreft.
  Het veld brengt mogelijk binnen deze projecten ideeën in die direct kunnen worden uitgevoerd als zijnde een klein gemeentelijk project. Uit de praktijk blijkt dat dit ten goede komt aan het enthousiasme en energie van de betrokkenen, omdat zij zich gewaardeerd en ondersteund voelen. Het betreft geen subsidiegelden, aangezien hiervoor andere voorwaarden gelden.

Geld uit het erfgoedbudget wordt altijd in onderling overleg en in overeenstemming met het interne erfgoedteam ingezet.

5.2.5 Kosten in verband met toevalsvondsten

Zie hiervoor paragraaf 3.3.4.

6. Uitvoeringsagenda archeologie

In dit hoofdstuk schetsen we een doorkijk naar onze acties: wat willen we de komende tijd doen om onze taken en ambities waar te maken? Daarbij gaan we realistisch te werk. Onze ambities, mogelijkheden en middelen moeten in evenwicht zijn. Het programma is geen dichtgetimmerd draaiboek, maar een houvast. Op die manier houden we ruimte om gehoor te geven aan toekomstige initiatieven en kunnen we de nieuwe kansen die zich voordoen pakken.

6.1 Inleiding

Hoewel de beschikbare menskracht en middelen beperkt zijn, heeft de aanpak van de afgelopen jaren laten zien dat we in samenwerking met het erfgoedveld van professionals en de vele enthousiaste vrijwilligers mooie resultaten kunnen boeken. Ons streven is om de in gang gezette lijn zoveel mogelijk vast te houden en verder uit te bouwen aan de hand van de vijf actielijnen: beschermen, beheren, behouden, beleven en betrekken. Bij alle acties in het uitvoeringsprogramma staat daarom aangegeven onder welke actielijnen de actie valt. Daarnaast is onderscheid gemaakt tussen doorlopende acties en specifieke (tijdelijke) acties. Een aantal onderwerpen vraagt om extra aandacht. Die zijn hieronder, als zijnde oplegger van het uitvoeringsprogramma, van meer context voorzien.

De basis op orde

Archeologie valt onder de rechtmatige taken die we als gemeente moeten uitvoeren. Dit is een aandachtspunt, omdat er de komende jaren veel ontwikkelingen zijn gepland. Alle nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen moeten getoetst worden op archeologie. Dit is een rechtmatige taak die valt onder de *basis op orde*, maar veel werk meebrengt voor de huidige bezetting. Zo nodig moet extra ondersteuning worden ingehuurd.

Archeologie is van ons allen

Publieksprojecten zijn belangrijk voor het beleefbaar maken van het archeologisch erfgoed en het betrekken van inwoners en toeristen. Dit doet de gemeente in nauwe samenwerking met het Stadsarchief Oss, Museum Jan Cunen, de archeologische werkgroepen en heemkundekringen, onze toeristische informatiecentra en externe partners zoals de Universiteit Leiden. Daarbij helpt het dat de Osse media geïnteresseerd zijn in de archeologie van Oss en daar aandacht aan besteden in columns, publicaties en reportages.
De gemeente ontvangt veel voorstellen en initiatieven uit het erfgoedveld. Vaak wordt gevraagd om extra ondersteuning; financieel, via ons netwerk of door vergunningverlening. Hierin moet de gemeente keuzes maken. Dat kan tot teleurstellingen leiden.

Mensen en middelen

Eerder is al opgemerkt dat de beschikbare structurele menskracht en middelen voor archeologie beperkt zijn. Hiermee zijn desondanks mooie resultaten behaald. Indien het ambitieniveau omhoog gaat, zullen er bijkomende middelen moeten worden vrijgemaakt. Voor incidentele activiteiten kunnen concrete plannen worden voorgelegd. Daarnaast kan het intensieve samenwerkingsverband met Leiden ons helpen om het archeologiebeleid naar een hoger niveau te tillen.

(zie ook onze Erfgoedvisie ‘Toekomst voor OnSS erfgoed’ van de gemeente Oss (gemeente Oss, 2021)).

6.2 Uitvoeringsprogramma

Doorlopende acties

Wat	Actielijn(en)	Wettelijke taak (W) of ambitie (A)
We laten de archeologische verwachtings- en beleidskaart indien nodig actualiseren (inmiddels extern uitbesteed aan RAAP)	Beschermen, beheren en behouden	W
We borgen het archeologisch erfgoed in nieuwe gebiedsvisies.	Beschermen, beheren en behouden	W
We laten de archeologische kaarten op een goede manier landen in nieuwe omgevingsplannen.	Beschermen, beheren en behouden	W
We toetsen nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen en (complexere) vergunningen aan het aspect archeologie.	Beschermen, beheren en behouden	W
We volgen het AMZ-proces van onderzoeken in de gemeente actief op (veldbezoeken, beoordelen rapportages, opstellen besluiten).	Beschermen, beheren en behouden	W
We anticiperen op toevalsvondsten buiten de Archeologische Monumentenzorg (AMZ) om.	Beschermen, beheren en behouden	W
We nemen actief deel aan het Convent van Gemeentelijk Archeologen (landelijk netwerk) en het provinciale vakberaad (provinciaal netwerk).	Beschermen, beheren en behouden	W
De gemeentelijk archeoloog organiseert regelmatig een interne kennisbijeenkomst voor bijv. vergunningverleners.	Beschermen, beheren en behouden	W
We laten de archeologische rapporten die in het kader van de Archeologische Monumentenzorg (AMZ) voor gebieden in de gemeente Oss worden opgesteld ontsluiten o.a. via Stichting Archeologie Maasland (SAM).	Beleven en betrekken	A
We monitoren jaarlijks de werklast voor archeologie	Beschermen, beheren, behouden, beleven en betrekken	A
We onderhouden de relatie tussen Oss en Leiden.	Beschermen, beheren en behouden, beleven en betrekken	A
We halen de archeologische fieldschool voor studenten van de Universiteit Leiden jaarlijks naar Oss.	Beschermen, beheren, behouden, beleven, betrekken	A
We faciliteren en denken mee bij de herstarte Ossensia-reeks (boekenreeks over de historie en archeologie in de gemeente Oss).	Beleven en betrekken	A
We organiseren/denken mee bij het programma voor de jaarlijkse Nationale Archeologiedagen (in samenwerking met Universiteit Leiden en 'TrefhetinOss').	Beleven en betrekken	A

Wat	Actielijn(en)	Wettelijke taak (W) of ambitie (A)
We verlenen structurele subsidies vanuit de gemeente aan diverse heemkundeverenigingen en archeologische/ historische werkgroepen.	Beleven en betrekken	A
We informeren archeologische werkgroepen wanneer gravende archeologische onderzoeken in de gemeente worden uitgevoerd.	Beleven en betrekken	A
We benutten kansen om archeologische resultaten bij projecten te promoten en te ontsluiten.	Beleven en betrekken	A
Waar gewenst en mogelijk, sluiten we aan bij het projecten van Museum Jan Cunen.	Beleven en betrekken	A
We denken mee bij / en ondersteunen nog nader te bepalen (publieks)projecten.	Beleven en betrekken	A
We geven aandacht aan archeologische jubileumjaren.	Beleven en betrekken	A
Als een erfgoedbedankdag wordt gehouden, worden daarbij ook de vrijwilligers van het archeologisch erfgoedveld uitgenodigd.	Beleven en betrekken	A

Specifieke acties 2024-2025

Wat	Actielijn(en)	Wettelijke taak (W) of ambitie (B)
We geven in 2024 aandacht aan 50 jaar archeologie in Oss (eerste echte opgraving was bij de IJsselstraat in 1974, dus in 2024 is het 50 jaar geleden)	Beleven en betrekken	A
We ontsluiten de geactualiseerde archeologische kaarten op een gebruiksvriendelijke wijze (in ieder geval intern, liefst ook extern).	Beschermen, beheren, behouden, beleven, betrekken	W
We onderzoeken of, hoe en waar de stenen van de tempel van Kessel een plek in de openbare ruimte kunnen krijgen.	Beleven en betrekken	A
We brengen vanaf 2024 samen met Museum Jan Cunen archeologie de wijken in middels het op te starten project: Casa Curiosa	Beleven en betrekken	A
We proberen (via een stagiaire/masterstudent uit Leiden) een gedetailleerde verwachtingskaart voor Ravenstein te laten opstellen (ambitie: z.s.m.).	Beschermen, beheren en behouden	A
We proberen (via een stagiaire/masterstudent uit Leiden) een archeologische onderzoeksagenda voor de gemeente te laten opstellen (ambitie: z.s.m.).	Beschermen, beheren en behouden	A

Literatuur

Gemeente Oss, 2010. *Behoud van het verleden; Archeologiebeleid Gemeente Oss*.

Gemeente Oss, 2020. *Verbinden en vertellen. Visie recreatie en toerisme gemeente Oss 2020 – 2023*.

Gemeente Oss, 2021. *Toekomst voor O(n)ss Erfgoed. Om zuinig en trots op te zijn en om door te vertellen*. Erfgoedvisie Oss 2021.

Informatiepunt Leefomgeving (IPLO). Experts in Omgevingswet en leefomgeving. *De omgevingswet*. Ontleend aan https://iplo.nl/regelgeving/omgevingswet.

Jansen, R. en W. Laan, 2022. *Van Kennis naar Beleid. Archeologische advisering voor een 25tal 'opgegraven' plangebieden in de gemeente Oss*. Archol-rapport 619. Archol, Leiden.

Krauwer, A., 2017. *Archaelogical policy in Zuidoost-Brabant*. MA Thesis Landscape and Heritage, University of Amsterdam.

Ministerie van OCenW, 2016. *Erfgoedwet. Wet van 9 december 2015, houdende bundeling en aanpassing van regels op het terrein van cultureel erfgoed.* Ministerie van OCenW, Den Haag

Ministerie van OCenW, 2006. *Wijziging van de Monumentenwet 1988 en enkele andere wetten ten behoeve van de Archeologische Monumentenzorg mede in verband met de implementatie van het Verdrag van Valletta*. Ministerie van OCenW, Den Haag.

Ministerie van OCenW, 1988. *Monumentenwet 1988*. Ministerie van OCenW, Den Haag.

Ministeries van WVC & BZ, 1992. *Europees verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed*. Europese Commissie, Valletta. Den Haag.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (onder regie van). NOaA. *Nationale Onderzoeksagenda Archeologie*. Ontleend aan https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/bronnen-en-kaarten/overzicht/nationale-onderzoeksagenda-archeologie.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. *Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS3)*. Ontleend aan https://archis.cultureelerfgoed.nl/.

z.a. BRL SIKB 4000. *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie*. Vigerende versie.

Boshoven, E. en L. Keunen, 2024. *Archeologie in de gemeente Oss; Actualisatie archeologische verwachtings- en beleidskaart*. RAAP-rapport 5923

Bijlage 1. Wettelijk kader

Inleiding

In deze bijlage staat het wettelijke kader op het gebied van archeologie centraal. Het gemeentelijk archeologiebeleid wordt namelijk gestuurd door wet- en regelgeving op hoger niveau. Voor het gemeentelijk archeologiebeleid waren tot kort geleden met name de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (WAMZ; 2007) en de Monumentenwet 1988 van belang. Ze waren een vertaling van het Verdrag van Malta (Valletta), dat Nederland in 1992 ondertekende. Beide wetten zijn per 1 juli 2016 komen te vervallen. Met de komst van twee nieuwe wetten, namelijk de Erfgoedwet (per 1 juli 2016) en de Omgevingswet (per 1 januari 2024) wordt een integrale bescherming van ons cultureel erfgoed mogelijk gemaakt.

Verdrag van Malta (Valletta)

Het Europese verdrag dat voor de bescherming van het archeologische erfgoed gaat, is in 1992 in Valletta (Malta) ondertekend door de ministers van Cultuur van de landen aangesloten bij de Raad van Europa. Dit verdrag wordt ook wel het 'Verdrag van Malta' genoemd (Ministerie van WVC en BZ, 1992).

Het verdrag van Malta heeft als doel archeologische waarden in Europa te beschermen als onvervangbaar onderdeel van het culturele erfgoed (artikel 1). Het accent ligt op het streven naar het behoud en beheer van archeologische waarden in de bodem en op het zoveel mogelijk beperken van (de noodzaak van) archeologische opgravingen (artikel 2). Daarbij moet de wetenschappelijke betekenis van het archeologisch onderzoek worden gewaarborgd (artikel 3). Het verdrag bepaalt dat archeologische waarden voortaan expliciet bij de besluitvorming over ruimtelijke ingrepen moeten worden meegewogen. Waar mogelijk dienen de archeologische waarden te worden ontzien (behoud *in situ*; artikel 4). Wanneer bescherming en inpassing van archeologisch waardevolle terreinen niet mogelijk blijkt, zal de historische informatie door middel van verantwoord archeologisch onderzoek moeten worden veilig gesteld (behoud *ex situ*).

Om deze doelstelling te bereiken, moet het archeologische belang volledig erkend worden in planologische besluitvormingsprocessen (artikel 5). De veroorzaker van de bodemverstoring is verantwoordelijk voor het vroegtijdig (laten) uitvoeren van archeologisch onderzoek en de financiering daarvan (het 'veroorzaker-betaalt-principe'; artikel 6). Onderzoek moet worden uitgevoerd door deskundigen en worden afgesloten met een schriftelijke wetenschappelijke verslaglegging (artikel 7).
Een informatieplicht is vastgelegd in de vorm van verplichte uitwisseling van informatie en het actueel houden van een databank met archeologische gegevens (artikels 7 en 8). Het verdrag verplicht ook communicatie met het publiek en publiekgerichte ontsluiting van archeologische waarden om bij het publiek meer begrip te ontwikkelen voor het belang van het archeologische erfgoed (artikel 9).

WAMZ (2007) / Monumentenwet 1988 (vervallen per 1 juli 2016)

De WAMZ en de Monumentenwet zijn inmiddels vervallen. Maar de principes uit deze wetten zijn wel grotendeels behouden gebleven, omdat ze over zijn gegaan naar nieuwe wetgeving: de erfgoedwet en de omgevingswet (zie volgende paragrafen). Vandaar dat deze wetten hier toch nog kort beschreven worden.

Voor het gemeentelijk archeologiebeleid was tot kort geleden met name de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz) van belang (vastgesteld in 2007). De wet sloot zoveel mogelijk aan op bestaande wet- en regelgeving en betrof onder meer een herziening van de Monumentenwet 1988 (Ministerie van OCW, 1988; Ministerie van OCW, 2006). Doelstelling van de Wamz was archeologische resten waar nodig te beschermen, zonder meer maatschappelijke lasten in het leven te roepen dan strikt noodzakelijk is. De bescherming van archeologische resten dient proportioneel te zijn. Dit geeft ruimte voor een belangenafweging.

De uitgangspunten van deze monumentenwetgeving sluiten veelal aan bij het verdrag van Malta. Zo wordt veel waarde gehecht aan behoud en beheer in de bodem

en verbetering van de informatievoorziening over het archeologisch erfgoed. Ook het 'veroorzaker-betaalt-principe' is integraal overgenomen. Meest relevant voor de gemeenten is de verankering van de archeologie in de bestemmingsplannen en het feit dat het bevoegd gezag ten aanzien van het de omgang met het bodemarchief grotendeels bij de gemeente is komen te liggen.

Erfgoedwet (2016)

De Erfgoedwet bundelt bestaande wet- en regelgeving voor behoud en beheer van het cultureel erfgoed in Nederland. Het betreft daarbij zowel het roerend als onroerend erfgoed. Samen met de nieuwe Omgevingswet maakt de Erfgoedwet een integrale bescherming van ons cultureel erfgoed mogelijk (bron: www.cultureelerfgoed.nl en www.rijksoverheid.nl).

De erfgoedwet vervangt zes bestaande wetten en regelingen op het gebied van cultureel erfgoed, namelijk 1) Monumentenwet 1988 (deels), 2) Wet verzelfstandiging rijksmuseale diensten, 3) Wet tot behoud van cultuurbezit, 4) Wet tot teruggave cultuurgoederen uit bezet gebied, 5) Uitvoeringswet UNESCO -verdrag 1970 en 6) Regeling materieel beheer museale voorwerpen.

Bepalingen ten aanzien van archeologie die voor de gemeente Oss van belang (kunnen) zijn:

- Het vergunningstelsel voor archeologische bedrijven wordt vervangen door wettelijk geregelde certificering. "Het is verboden zonder certificaat daartoe handelingen te verrichten met betrekking tot het opsporen, onderzoeken of verwerven van cultureel erfgoed of onderdelen daarvan, waardoor verstoring van de bodem, of verstoring of gehele of gedeeltelijke verplaatsing of verwijdering van een archeologisch monument of cultureel erfgoed onder water optreedt." (erfgoedwet, paragraaf 5.1 en www.cultureelerfgoed.nl).
- Een archeologische vondst die is aangetroffen bij een opgraving en waarop niemand zijn recht van eigendom kan bewijzen, is eigendom van de provincie waar de vondst is aangetroffen, tenzij de betreffende gemeente beschikt over een aangewezen depot als bedoeld in artikel 5.8, tweede lid (erfgoedwet, paragraaf 5.2, artikelen 5.7 en 5.8).
- Op verzoek van het college van burgemeester en wethouders kunnen gedeputeerde staten in de desbetreffende gemeente een depot aanwijzen waarin archeologische vondsten die in die gemeente zijn aangetroffen bij opgravingen kunnen worden opgeslagen op een wijze die uit een oogpunt van behoud en toegankelijkheid verantwoord is (erfgoedwet, artikel 5.8, tweede lid).

N.B. De gemeente Oss beschikt niet over een dergelijk gemeentelijk archeologisch depot en heeft ook niet de ambitie om deze (op korte termijn) te starten.

Omgevingswet (2024)

Het omgevingsrecht bestaat uit tientallen wetten en honderden regelingen voor ruimte, wonen, infrastructuur, milieu, natuur, water en ook archeologie. Met de komst van de Omgevingswet per 1 januari 2024 wil het kabinet het omgevingsrecht makkelijker maken door al deze wetten samen te voegen . Een aantal wetten is in zijn geheel opgegaan in de Omgevingswet, waaronder de Wet Ruimtelijke Ordening. Van de Monumentenwet 1988 zijn alleen de onderdelen over omgevingsrecht naar de Omgevingswet overgegaan (bron: www.rijksoverheid.nl). Dit betreft een belangrijk deel van de monumentenzorg, namelijk de omgang met archeologie in de fysieke leefomgeving. Het overige deel is overgegaan naar de erfgoedwet (zie vorige paragraaf).

Met de inwerkingtreding van de Omgevingswet is de bescherming van archeologische waarden, die eerder was vastgelegd in de Monumentenwet en de WAMZ, overgeheveld naar de Omgevingswet. Zie hiervoor met name artikel 5.130 van het Besluit Kwaliteit Leefomgeving (BKL; bron: IPLO).

Artikel 5.130 Besluit Kwaliteit Leefomgeving (BKL)

1. In een omgevingsplan wordt rekening gehouden met het belang van het behoud van cultureel erfgoed, met inbegrip van bekende of **aantoonbaar te verwachten archeologische monumenten**.
2. Met het oog op het belang van het behoud van cultureel erfgoed worden in een omgevingsplan in ieder geval regels gesteld ter bescherming van daarvoor in aanmerking komend cultureel erfgoed, waarbij rekening wordt gehouden

met de volgende beginselen:

a. het voorkomen van ontsiering, beschadiging of sloop van op grond van het omgevingsplan beschermde monumenten en archeologische monumenten;
b. het voorkomen van verplaatsing van op grond van het omgevingsplan beschermde monumenten of een deel daarvan, tenzij dit dringend is vereist voor het behoud van die monumenten;
c. het bevorderen van het gebruik van monumenten, zo nodig door wijziging van die monumenten, rekening houdend met de monumentale waarden;
d. het voorkomen van aantasting van:
   1°. de omgeving van rijksmonumenten, voorbeschermde rijksmonumenten en monumenten die op grond van het omgevingsplan zijn beschermd, voor zover die monumenten door die aantasting worden ontsierd of beschadigd; en
   2°. het karakter van in het omgevingsplan beschermde stads- of dorpsgezichten of beschermde cultuurlandschappen door de sloop van bestaande gebouwen, de bouw van nieuwe gebouwen of andere belangrijke veranderingen; en
e. het conserveren en in stand houden van archeologische monumenten, bij voorkeur *in situ*.

3. In het belang van de archeologische monumentenzorg kunnen in een omgevingsplan ook:
   a. regels worden gesteld over eisen aan onderzoek naar de archeologische waarde van een locatie of aan de wijze van het verrichten van opgravingen of archeologische begeleiding van andere activiteiten die tot bodemverstoring leiden; en
   b. gevallen worden aangewezen waarin kan worden afgezien van onderzoek naar de archeologische waarde van een locatie of het opleggen van plichten met die strekking.
4. Als in een omgevingsplan regels worden gesteld over het verrichten van archeologisch onderzoek, bepaalt het omgevingsplan dat die regels niet van toepassing zijn op activiteiten met een oppervlakte van minder dan 100 m2.
5. In afwijking van het vierde lid kan in een omgevingsplan een andere oppervlakte worden vastgesteld.

De gemeente kan dus lokale regels stellen over archeologisch onderzoek. Dit kan de gemeente doen om archeologische monumenten in de bodem te beschermen of om ze deskundig te laten opgraven. Om inhoudelijk de regie te voeren kan de gemeente eisen stellen aan dit onderzoek. Zo kan de gemeente bijvoorbeeld regelen dat lokale onderzoeksthema's meer aandacht krijgen of lokale vrijwilligers worden betrokken bij het onderzoek (bron: IPLO).

Is er sprake van een archeologisch rijksmonument in een gemeente, dan wordt het college van Burgermeester en Wethouders bevoegd gezag voor het afgeven van de monumentenvergunning. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed geeft in de vergunningenprocedure een bindend advies, waar niet vanaf kan worden geweken.

▼ *Van Monumentenwet 1988 naar Erfgoedwet en Omgevingswet (@ Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).*

Bruidschat

Onder de Omgevingswet zullen veel regels die nu vanuit het Rijk zijn gesteld, de bevoegdheid worden van gemeenten. Deze regels zullen niet langer in de wet en bijbehorende AMvB's staan, maar in een omgevingsplan. Het gaat om regels waarbij de locatie bepaalt of de regels passend zijn. Wanneer het Rijk niets zou regelen voor de situatie ná inwerktreding van de wet en de gemeenten nog geen regels hebben gesteld, zou er een gat vallen in de lokale regelgeving. Om dit gat op te vullen, heeft het Rijk de zogeheten bruidsschat opgesteld: een pakket aan regels dat vanaf 1 januari 2024 automatisch deel uitmaakt van het omgevingsplan. Het idee achter de bruidsschat is dat een gemeente deze regels kan aanpassen aan de locatie (bron: handreiking bruidschat 2.0).

In de bruidschat zijn ook enkele regels over archeologie opgenomen. Deze zijn begin 2022 intern bij de gemeente beoordeeld waarbij ook bekeken is in hoeverre deze overgenomen worden.

Bijlage 2. Beleidskader

Rijk

Behalve de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het rijksarcheologiebeleid en de handhaving van de Monumentenwet, is de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed ook medeverantwoordelijk voor het gebouwde, archeologische en landschappelijke erfgoed. Het archeologiebeleid is dan ook integraal onderdeel van het rijksbeleid ten aanzien van cultuurhistorie en ruimte. De uitgangspunten van het te voeren beleid zijn verwoord in de Nationale Omgevingsvisie, de NOVI, cultureel erfgoed is hierin opgenomen als belang nr. 19:
Behouden en versterken van cultureel erfgoed en landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten van (inter)nationaal belang: Het is van nationaal belang de kernkwaliteiten van stad en land te waarborgen. Dit uit zich in bescherming van waardevolle, open en kwetsbare landschappen en bebouwde gebieden, uitgaand van hun kernkwaliteiten. Bij (stedelijke) groei, verdichting, transformatie of krimp moet rekening worden gehouden met unieke landschappelijke structuren en objecten, cultuurlandschappen (of onderdelen daarvan), archeologische monumenten, gebouwde of aangelegde monumenten, beschermde stads- en dorpsgezichten en (genomineerde) werelderfgoederen en wederopbouwgebieden van nationaal belang. Die kernkwaliteiten kunnen ook benut worden bij ruimtelijke opgaven en transformaties, bijvoorbeeld met de inzet van ruimtelijk ontwerp. Nationale parken kunnen een bijdrage leveren aan grote ruimtelijke opgaven mits de bescherming van de unieke waarden in deze gebieden is gewaarborgd. Dit draagt bij aan een aantrekkelijke leefomgeving met een goed vestigingsklimaat. Voor een hoogwaardige kenniseconomie als de onze, is de bereikbaarheid en aantrekkelijkheid van het omringende landschap van groot belang in de concurrentie met andere Europese metropolen zoals Londen en Parijs.

Opgave

De voor Nederland kenmerkende landschappen verliezen langzaamaan identiteit als gevolg van gestage erosie van kenmerkende landschapselementen. De druk op het landschap neemt onder meer toe door 'verloodsing' als gevolg van groei van de economie en het transport, leegstand van agrarische bebouwing, bodemdaling en schaalvergroting van de landbouw. De opgave is cultureel erfgoed en (inter)nationale unieke landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten te ontwikkelen, te behouden, te versterken en te benutten bij gebiedsontwikkeling en transformatie. Zo werken we aan een herkenbare leefomgeving met karakter.

Rijksrol

Op grond van het Europees Landschapsverdrag heeft het Rijk systeemverantwoordelijkheid voor landschap. Het geeft uitvoering aan dit nationaal belang samen met de provincies, die ook verantwoordelijk zijn. De rol van het Rijk in dit belang is de (wettelijke) randvoorwaarden te creëren om cultureel erfgoed en landschappelijke en natuurlijke kwaliteiten voor de lange termijn in stand te houden. Het Rijk ondersteunt medeoverheden en maatschappelijke partijen en zal invulling geven aan dit belang bij zijn eigen activiteiten en bezit. Het Rijk is resultaatverantwoordelijk voor de grote wateren en cultureel erfgoed in de Noordzee.
Het Rijk is medeverantwoordelijk voor het beschermen van waardevolle landschappen, zoals het Groene Hart, de Waddenzee, de Veluwe, de werelderfgoedgebieden en de nationale parken. Dit vraagt van alle actoren, zowel overheden, maatschappelijke partijen als inwoners, om de veranderingen in het landschap met zorg voor de kwaliteit van dat landschap vorm te geven en te monitoren. De zorg voor het behoud van cultureel erfgoed en van werelderfgoed is het werkterrein van alle overheden. Daarbij gelden de verplichtingen die voortvloeien uit het verdrag van Granada, het verdrag van Valletta, het Europees landschapsverdrag en het Werelderfgoedverdrag. Het Rijk is verantwoordelijk voor een goed functionerend (wettelijk) systeem voor erfgoed en leefomgeving.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed wijst namens de minister van OCW archeologische rijksmonumenten aan, geeft bindend advies bij vergunningen voor archeologische rijksmonumenten, verstrekt subsidies voor instandhouding en beheert Archis, het archeologisch informatiesysteem. Ze geven ook advies, doen onderzoek, verzamelen bestaande kennis, ontwikkelen ontbrekende kennis en delen de opgedane kennis met anderen (bron: www.cultureelerfgoed.nl).

Provincie

De provincie is bevoegd gezag bij het afgeven van ontgrondingvergunningen, bij (eigen) Milieueffectrapportages (MER) en bij een provinciaal projectbesluit (voormalig: PIP).

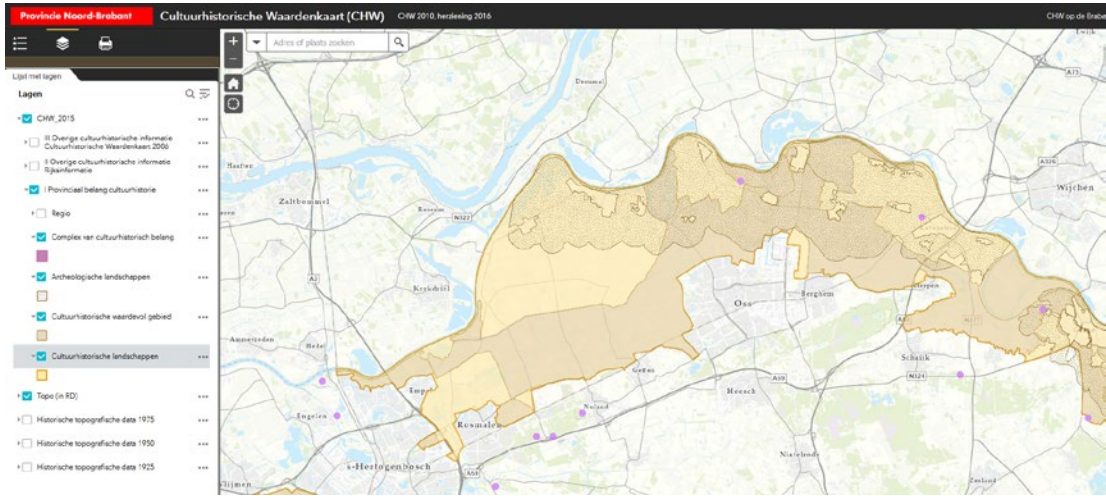
De provincie graaft zelf niet op, maar heeft – krachtens de wet – een belangrijke rol van schatbewaarder. Alle archeologische vondsten die - buiten de grote steden - bij opgravingen worden gedaan, zijn in principe eigendom van de provincie. Alleen met instemming van de provincie is het mogelijk voor gemeenten om een eigen gemeentelijk depot te hebben. In het laatste geval komt ook het eigendom van de vondsten bij de betreffende gemeente (https://www.brabant.nl/onderwerpen/erfgoed/archeologie) .

Hoofddoelen van het provinciaal beleid:

- Duurzaam behoud en beheer van het archeologisch erfgoed *in situ* (ter plekke) door gebiedsbescherming.
- Duurzaam behoud en beheer van het archeologisch erfgoed *ex situ* (het provinciaal depot), als behoud *in situ* onmogelijk blijkt.
    - Vergroting van het maatschappelijk draagvlak voor archeologie in Brabant.

De provincie ziet het Brabantse erfgoed als belangrijk onderdeel van haar identiteit en wil het een plaats geven in de verdere ontwikkeling van Brabant. Daarom heeft ze haar ruimtelijk erfgoed opgenomen op de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW). De CHW is vastgesteld in 2010 en op kleine onderdelen aangepast in de herziening 2016.

Prominent op de CHW is het provinciaal cultuurhistorisch belang. Het gaat hierbij om erfgoed dat van belang is voor de regionale identiteit. Dit belang hangt nauw samen met het provinciaal ruimtelijk belang, zoals benoemd in de provinciale Structuurvisie ruimtelijke ordening en de interim omgevingsverordening (en indirect de omgevingsvisie). Het provinciaal belang is beperkt tot het landelijk gebied, waar de provincie haar belangrijkste taak heeft. Voor de gemeente Oss zijn de volgende landschappen/ vlakken van provinciaal belang:

De cultuurhistorische waardenkaart van Brabant ingezoomd op de regio Oss.

1. Archeologisch landschap Maaskant
2. Cultuurhistorisch landschap Beerse en Baardwijkse Overlaat
3. Cultuurhistorisch vlak Beerse Overlaat

De CHW is ontwikkeld door de provincie en is in eerste instantie een toetsingsinstrument bij ontgrondingen en ruimtelijke ontwikkelingen. Daarnaast dient hij als informatie- en inspiratiebron voor ruimtelijke plannen of projecten.

Bijlage 3. Werkproces van Archeologische MonumentenZorg

Het werkproces van Archeologische MonumentenZorg (AMZ) bestaat uit verschillende stappen.

De eerste stap bestaat uit een archeologisch bureauonderzoek. Tijdens dit bureauonderzoek worden diverse bronnen bestudeerd. Vervolgens wordt een gespecificeerde archeologische verwachting opgesteld. Hierdoor wordt duidelijk waar welke archeologische waarden aanwezig zijn of worden verwacht. En ook wordt bepaald waar deze waarden door geplande bodemingrepen worden bedreigd.

Uit het bureauonderzoek kan blijken dat verder archeologisch onderzoek nodig is. Dit vervolgonderzoek bestaat meestal uit een inventariserend veldonderzoek. Hierbij kan onderscheid worden gemaakt in een verkennende, karterende en waarderende fase. Dit onderzoek heeft tot doel de gespecificeerde verwachting te toetsen en aan te vullen. Vaak wordt eerst een booronderzoek uitgevoerd, soms aangevuld een oppervlaktekartering. Als de archeologische verwachting overeind blijft, worden de aard, de omvang, de datering, de gaafheid, de conservering en de inhoudelijke kwaliteit van de archeologische waarden vastgesteld door middel van een (karterend en) waarderend onderzoek. Meestal gebeurt dit in de vorm van zogenaamde zoek-/proefsleuven. Door middel van één of enkele proefsleuven worden de archeologische sporen blootgelegd en opgetekend. Proefsleuven zijn dan ook opgravingen in het klein, waarvoor min of meer dezelfde eisen gelden als voor een opgraving. Het onderzoek is vrij arbeidsintensief en vindt bij voorkeur ruim voor de planuitvoering plaats. Uit het proefsleuvenonderzoek blijkt of de vindplaats behoudenswaardig is of niet. Vervolgens neemt de gemeente een selectiebesluit. Hierbij zijn er verschillende opties:

- De vindplaats is niet behoudenswaardig, kan dan ook afgeschreven worden en er zijn geen verdere restricties voor de plannen.
- De vindplaats is behoudenswaardig en kan *in situ* behouden worden (bescherming) door planinpassing / planaanpassing.
- De vindplaats is behoudenswaardig, maar behoud *in situ* is niet reëel. In dit geval dient de vindplaats *ex situ* behouden te worden, wat betekent dat er een opgraving (bij uitzondering in de variant van een begeleiding) moet plaatsvinden.

Indien de gespecificeerde archeologische verwachting tijdens een van de fases naar beneden kan worden bijgesteld of wanneer blijkt dat de archeologische waarden niet door geplande ingrepen verstoord worden, gelden geen verdere restricties met betrekking tot de geplande ingrepen.

Gravend onderzoek (proefsleuven, opgraving, begeleiding) moet altijd te gebeuren op basis van een Programma van Eisen (PvE), waarin de archeologische eisen staan omschreven waaraan het onderzoek dient te voldoen. Dit PvE dient te worden goedgekeurd door het bevoegd gezag (meestal de gemeente).

Bijlage 4a. Toelichting op de vrijstellingsgrenzen

Niet altijd en overal is archeologisch onderzoek nodig. Het doel van een goed archeologiebeleid is juist om nut en noodzaak van archeologisch onderzoek te bepalen. Bij de vrijstellingsgrenzen geldt als (logische) algemene richtlijn: hoe hoger de archeologische waarde of verwachting van een gebied, hoe kleiner de vrijstellingsgrens. Namelijk: hoe hoger de archeologische waarde, hoe meer vindplaatsen we in een gebied verwachten. Voor deze gebieden geldt dan ook dat bij relatief kleine ingrepen al vindplaatsen kunnen worden verstoord. Of vindplaatsen daadwerkelijk worden verstoord wordt ook bepaald door de aard, omvang en diepteligging van de geplande bodemingrepen. Naast archeologisch relevant, dienen de vrijstellingsgrenzen ook maatschappelijk haalbaar en praktisch uitvoerbaar te zijn. Geprobeerd is om de zogenaamde 'kruimelgevallen' zoveel mogelijk vrij te stellen van archeologisch onderzoek. Voor ons als gemeente is het van belang om toevalsvondsten zoveel mogelijk uit te sluiten, aangezien het (financiële) risico hiervan vaak bij de gemeente ligt (zie ook paragraaf 3.3.4).
In het archeologiebeleid uit 2010 waren ook al vrijstellingsgrenzen opgenomen. Onderstaande vrijstellingsgrenzen sluiten hier grotendeels bij aan. Een klein deel is aangepast. In bijlage 4b zijn deze aanpassingen verantwoord.

Diepte van de bodemingreep

Alle bodemingrepen tot 30 cm beneden het huidige maaiveld zijn vrijgesteld van archeologisch onderzoek. Deze grens van 30 cm is gebaseerd op de gemiddelde diepte van de verstoorde bovengrond, vaak de bouwvoor. Hoewel in de verstoorde bovengrond archeologische resten kunnen voorkomen, bevinden deze zich niet meer in hun oorspronkelijke context. De waarde van deze resten is daardoor gering.
Uitgezonderd zijn de reguliere agrarische werkzaamheden; Deze zijn tot 50 cm beneden maaiveld toegestaan. Het opleggen en handhaven van een vrijstellingsgrens van 30 cm zou een onevenredige, rechtstreekse inbreuk zijn op de reguliere agrarische bedrijfsvoering.
Archeologische rijksmonumenten en AMK-terreinen vormen hierop een uitzondering. Voor elk rijksmonument is door de RCE een vrijstellingsgrens op maat vastgesteld. Voor AMK-terreinen geldt dat ook de reguliere agrarische werkzaamheden tot maximaal 30 cm beneden huidig maaiveld mogen gaan.

Oppervlakte van de bodemingreep

Categorie 1. Dit betreft de wettelijk beschermde archeologische monumenten (in de gemeente Oss zijn dat er drie). Voor deze terreinen geldt dat een duurzame instandhouding van het terrein moet worden gewaarborgd en dat er dus geen bodemingrepen mogen worden uitgevoerd. Voor werkzaamheden is hier altijd een vergunning volgens de Erfgoedwetgeving vereist (aanvraag via gemeente; bindend advies door het Rijk).

Categorie 2. AMK-terreinen/monumenten zijn terreinen waarvan bekend is dat er waardevolle archeologische resten aanwezig zijn. Deze terreinen zijn aangewezen door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en vaak ook door hen zijn gewaardeerd. Voor deze terreinen geldt dat in principe gestreefd moet worden naar duurzaam behoud. Dat betekent dat ingrepen die kunnen leiden tot verstoring of vernietiging van de archeologische resten dienen te worden voorkomen. Vandaar dat voor deze terreinen geen oppervlakte-vrijstelling geldt. Dit geldt ook voor bekende vindplaatsen, die tijdens onderzoek zijn aangetroffen, gewaardeerd en behoudenswaardig zijn bevonden.

Categorie 3. Voor de historische stads- en dorpskernen geldt een vrijstellingsgrens van 50 m^2. Deze kernen zijn veelal ontstaan in de (vroege) middeleeuwen. Hier is de verwachting op de aanwezigheid van bewoningsresten vanaf de middeleeuwen zo hoog dat ze in feite als archeologische vindplaats beschouwd moeten worden. Archeologisch onderzoek kan belangrijke informatie geven over het ontstaan van de huidige steden en dorpen. De kernen zijn begrensd met behulp van historisch kaartmateriaal. Het betreft overigens een klein areaal in verhouding tot het totale gemeentelijke grondgebied.

Voor de historische kern van Ravenstein geldt een iets strenger regime. De praktijkervaring leert dat dit gebied archeologisch gezien zeer vol blijkt te zitten. Hier geldt een vrijstellingsgrens van 35 m². Hele kleine, veelal particuliere initiatieven worden hier nog toegestaan (planten van een boom, graven van een kleine vijver), maar bij de wat grotere ingrepen geldt al snel een archeologische onderzoeksplicht.

Categorie 4. De historische huisplaatsen betreft een nieuwe categorie. Deze huisplaatsen zijn recentelijk – tijdens de actualisatie van de archeologische kaarten door RAAP – voor het eerst in kaart gebracht. Deze huisplaatsen hadden tot op heden vaak een hoge verwachtingswaarde, en daardoor een vrijstellingsgrens van 100 m². Deze vrijstellingsgrens blijven we voor deze gebieden gebruiken.

Categorie 5 en 6. Dit zijn de gebieden met een hoge verwachtingswaarde, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de onbebouwde (cat. 5) en bebouwde gebiedsdelen (cat. 6). In deze gebieden zijn alleen de grotere initiatieven onderzoeksplichtig en geldt voor de meeste (particuliere) vergunningaanvragen voor bijvoorbeeld de bouw van 1 woning meestal geen onderzoeksplicht. Voor de archeologie geldt de afweging dat alleen de grotere onderzoeken vaak tot meerwaarde leiden. Zogenaamde "postzegelonderzoekjes" vormen een te grote belasting voor alle betrokkenen en hebben buiten de gebieden met een zeer hoge waarde minder informatierendement. In principe geldt voor deze gebieden een vrijstellingsgrens van 250 m² (categorie 5).
Een speciale regeling geldt voor het stedelijk gebied van Oss, Berghem en Geffen. Deze gebieden hebben een hoge archeologische verwachting. Opgravingen in nieuwbouwwijken als Ussen, Mettegeupel, Mikkeldonk en Horzak onderstrepen dit. Omdat deze gebieden echter vaak (in mindere of meerdere mate) al verstoord zijn door bebouwing, en daardoor minder vaak iets zullen opleveren, is er voor gekozen hier een iets ruimere vrijstellingsgrens van 500 m² te nemen (categorie 6).

Categorie 7. Voor de gebieden met een middelhoge verwachtingswaarde zijn de grenzen nog verder verruimd naar 1000 m². Het betreft gebieden die slechts gedurende bepaalde periodes in gebruik zijn geweest of waar slechts specifieke archeologische resten te verwachten zijn. Een vrijstellingsgrens van 1000 m² schept ruimte voor niet al te grootschalige ontwikkelingen, maar waarborgt tevens het veiligstellen of onderzoeken/documenteren van archeologische waarden en informatie wanneer grotere oppervlakten verstoord worden.

Categorie 8. In gebieden met een lage verwachtingswaarde geldt alleen bij grootschalige ontwikkelingen (groter dan 5 hectare) een onderzoeksverplichting. Dit om de verwachtingskaart te kunnen toetsen en te preciseren. Door deze grote vrijstellingsgrens worden alleen de echt grote ontwikkelingen met archeologische onderzoekskosten belast. De kosten voor archeologie zijn bij deze projecten vaak in verhouding tot de totale kosten van het project verwaarloosbaar.

Categorie 9. Op de beleidsadvieskaart komt ten slotte een aantal zones voor waarvan de bodem in het verleden ernstig is verstoord en er daarom geen archeologische relevante sporen meer worden verwacht. Het betreft locaties die op de geologische kaart vermeldt staan als zand- en grindwinningslocaties, en plaatsen waarvan op basis van de analyse van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) duidelijk is geworden dat de bodem verstoord is. In deze zones is geen archeologisch onderzoek nodig. Dit geldt ook voor de terreinen die in het verleden al volledig zijn onderzocht en zijn vrijgegeven.

Vergelijking met omliggende gemeenten

Hierna is een tabel opgenomen, waarin de nieuwe vrijstellingsgrenzen van de gemeente Oss worden vergeleken met de vrijstellingsgrenzen van omliggende gemeenten. Hieruit blijkt dat de nieuwe vrijstellingsgrenzen ook vanuit dat opzicht goed te verantwoorden zijn.

Gemeente	Diepte	Hoge waarde (m2)	Hoge verwachting (m2)	Middelhoge verwachting (m2)	Lage verwachting (m2)
Oss (nieuw)	30/50 cm	0 / 35 / 50 /100	250 / 500	1000	50.000
Bernheze	40 cm	100 / 250	250	2500	-
Den Bosch	30/50 cm	1 / 25	50 / per BP bepaald	Per BP bepaald	-
Wijchen	30 cm	30 / 100	60 / 100	60 / 100	500 / 2000
Zaltbommel	0 tot 30 cm	30	100 / 2500	2500 / 5000	-
Mill en St. Hubert	40 cm	100 / 250	250	2500	-
Uden	30/40 cm	1 / 250	250	2500	-
Boxtel	40/50 cm	50 /125	125 / 500	500	-
Cranendonck	30/40/50 cm	100	100	100	-
Oirschot	30/50 cm	100	250	500	2500
Asten	40 cm	100	250	2500	
Bergeijk	30/50 cm	100	250 / 500	2500	25.000
Bladel	30/50 cm	100	250 / 500	2500	25.000
Deurne	50 cm	0	1000	2500	-
Eersel	30/50 cm	100	250 / 500	2500	25.000
Eindhoven	50 cm	100	100	2500	-
Geldrop – Mierlo	30 / 50 cm	100	200	2500	-
Heeze-Leende	50 cm	100	100	500	-
Helmond	50 cm	100	100	2500	
Laarbeek	40 cm	50	100	-	-
Meijerijstad	30/50 cm	50 / 100	250 / 500	250 / 500	10.000
Reusel – De Mierden	40 cm	50	100	-	-
Someren	40 cm	100	250	250	2500
Son en Breugel	30/40 cm	10 / 100	250	1000	-
Valkenswaard	30/50 cm	100	250/500	2500	25.000
Landerd	50 cm	50 / 100	250	2500	-
Veldhoven	40 cm	0	75 / 100	-	5000
Grave	50 cm	50 / 100	250	2500	-
Waalre	30 cm	100	100	100	-

Vrijstellingsgrenzen omliggende gemeenten. Bovenstaande vrijstellingsgrenzen zijn deels overgenomen uit: Krauwer, 2017 en mogelijk niet helemaal actueel.

Bijlage 4b. Verantwoording aangepaste vrijstellingsgrenzen

In het archeologiebeleid uit 2010 waren ook al vrijstellingsgrenzen opgenomen. Ten opzichte van deze vrijstellingsgrenzen is de vrijstellingsgrens voor de diepte hetzelfde gebleven (30 respectievelijk 50 cm –Mv). De vrijstellingsgrenzen voor de oppervlakte sluiten voor een groot deel bij de oude grenzen aan, voor een klein deel zijn ze aangepast. In deze bijlage worden de aanpassingen verantwoord.

Deelgebied	Vrijstellingsgrens oud beleid	Vrijstellingsgrens nieuw beleid
Archeologisch beschermd rijksmonument	Bindend advies door RCE.	
Archeologisch (AMK-) monument	0 m2	0 m2
Beschermd stadsgezicht Ravenstein	35 m2	35 m2
Historische stads-/dorpskern	50 m2	50 m2
Historische huisplaatsen	Niet onderscheiden (vaak 100 m2)	100 m2
Hoge verwachtingswaarde (onbebouwd)	100 m2	250 m2
Hoge verwachtingswaarde (bebouwd; overig stedelijk / bedrijventerrein)	100 m2 (bebouwd, overig stedelijk) / 1000 m2 (bebouwd, bedrijventerrein). Bovendien alleen onderzoek binnen een aaneengesloten onverstoord gebied groter dan 0,5 hectare.	500 m2
Middelhoge verwachtingswaarde	1000 m2	1000 m2
Lage verwachtingswaarde	5 hectare	5 hectare
Aandachtsgebied	5 hectare, maar niet onderscheiden op de beleidskaart	Niet onderscheiden op beleidskaart
Geen verwachtingswaarde (verstoord en/of volledig onderzocht)	Geen onderzoeksplicht	Geen onderzoeksplicht

Vergelijking oude en nieuwe vrijstellingsgrenzen.

Hoge verwachting, buiten bebouwd gebied

De vrijstellingsgrens voor gebieden met een hoge archeologische verwachtingswaarde (buiten het bebouwde gebied) wordt in het nieuwe beleid verruimd van 100 naar 250 m². Het zijn gebieden waar met name archeologische sporen en vondsten worden *verwacht*, ze zijn er vooralsnog niet aangetoond, zoals bij de monumentterreinen en de historische stads- en dorpskernen. Bij de oude vrijstellingsgrens van 100 m² is de bouw van 1 woonhuis vrijwel altijd onderzoeksplichtig. In de praktijk levert dit veel archeologische onderzoeken op, die vaak relatief weinig opleveren. Bovendien kunnen de aangetroffen sporen vaak lastig in context worden geplaatst. Door de vrijstellingsgrens iets te verruimen, kunnen de meeste individuele bouwkavels vrijgesteld worden van onderzoek. Omdat in de gemeente het aandeel grotere projecten (groter dan 250 m²) aanzienlijk is en naar verwachting de aankomende 10 jaar alleen maar toeneemt (o.a. door de grote woningbouwopgave ter plekke van grote uitbreidingslocaties), zal de verhouding aan onderzocht oppervlak van deze hoge verwachtingsgebieden niet veel afnemen.

Hoge verwachtingswaarde, bebouwd gebied

In principe hebben deze gebieden een hoge archeologische verwachtingswaarde, maar ze zijn wel vaak (in mindere of meerdere mate) door de aanwezige bebouwing verstoord. In het oude beleid hadden deze gebieden een vrijstellingsgrens van 100 m². Vanwege de verwachte verstoringen, was in het oude beleid echter een extra toetsingsvoorwaarde opgenomen. Onderzoek was alleen noodzakelijk als het gebied ligt in een aaneengesloten onverstoord gebied, groter dan 0,5 hectare. Deze voorwaarde heeft in de praktijk tot veel onduidelijke situaties geleid. Want wat is ‘aaneengesloten onverstoord’? Geldt een loods, die vrijwel niet gefundeerd is als verstoord? En een weg? De afgelopen jaren is bij het opstellen van bestemmingsplannen - waarschijnlijk door deze vage omschrijving - vrijwel nergens een archeologische dubbelbestemming toegekend. Dit betekent dat deze gebieden, ondanks hun hoge verwachting en relatief lage vrijstellingsgrens, vrijwel nooit onderzocht zijn. Vandaar dat we ervoor gekozen hebben om deze onduidelijke voorwaarde in dit nieuwe beleid te laten

vervallen, maar daarbij hanteren we wel een hogere vrijstellingsgrens (100 m² wordt 500 m²).

Bedrijventerreinen die al bebouwd zijn, hadden in het oude beleid een vrijstelling tot 1000 m². Deze ruime vrijstellingsgrens heeft in de praktijk tot onwenselijke situaties geleid. Veel ontwikkelingen op bedrijventerreinen halen deze vrijstellingsgrens (net) niet, waardoor relatief grote gebieden met een hoge verwachting niet worden onderzocht. Bovendien is veel van de bebouwing op bedrijventerreinen (grote loodsen) relatief licht gefundeerd. Dat betekent dat archeologische resten mogelijk niet of nauwelijks verstoord zijn bij de eerdere bouwwerkzaamheden.

In het nieuwe beleid is daarom voor alle bebouwde terreindelen (zowel de stedelijke gebieden als de bedrijventerreinen) een vrijstellingsgrens van 500 m² opgenomen. Dit is aanzienlijk ruimer dan de 250 m² die geldt voor nog onbebouwde terreindelen en dat is ook logisch, gezien de verwachte verstoringen. Het zorgt er wel voor dat de wat grotere gebieden die worden verstoord, toch onderzocht worden en niet zomaar allemaal ongezien verloren gaan.

